

RAFAEL TESIS

M E N T R E

E N C A R A

M E ' N

R E C O R D O

.....

Intent d'autobiografia sincera.

1951 -

MENTRE ENCARA ME'N RECORDO....

=====

Intent d'autobiografia sincera.

=====

Le moi est haïssable.

PASCAL.

(I, tanmateix...)

Primera Part

1.- Carrer de Provença.

Vaig néixer, el dia nou de març de 1906, a Barcelona, en un primer pis - exactament, primer pis, primera porta - de la casa número 209 del carrer de Provença. La casa encara existeix, i probablement durarà molt de temps, salvant les catastròfiques eventualitats a què estan exposades, en aquesta època, les construccions urbanes. En aquell temps, era una de les més modernes del carrer, i aquell fragment d'Eixample, situat entre les vies del carril de foc del carrer de Balmes, - tancades encara entre barrots de fusta - i les del tramvia de via estreta del carrer d'Aribau, era un dels més poblats de la ~~part~~ quadrícula. Hi influïa, sens dubte, el fet d'haver estat, aquell carrer de Provença, -altrament ben poc diferent dels altres que li eren paral·lels o perpendiculars, -la ratlla divisòria entre els termes de Barcelona i de Gràcia, i continuar essent final de trajecte per a les línies de tramvies, com també parador-"apeadero", en dèiem- del tren de Sarrià Rivalitzant sense gaire glòria amb la plaça Cerdà, a la dreta de l'Eixample, la cruïlla Universitat-Provença ^{a l'Esquina} era una de les més antigues: vull dir de les primeres que havien estat edificades en llurs quatre xamfrans. Més o menys alterades, les cases que els ocupaven segueixen encara mostrant llur fesomia menestrala. Una de les cantonades - la més pròxima a la casa on vaig néixer - estava en part ocupada per una fleca que era propietat dels meus avis materns. Allà havia nascut la meva mare.

Ighoro si els meus pares van estrenar el pis aquell. No ho crec, però en tot cas van ésser dels primers llogaters de la casa. S'havien casat la vigília de Pasqua Granada de l'any anterior i havien anat a viure en un lloc remot: davant del Pont del Mico, al carrer d'Aragó més enllà de Muntaner. Devia semblar-los un desert i excessivament allunyat, a més, del forn del carrer de Provença. El cas és que pocs mesos després van anar a ocupar el pis d'aquella casa moderna que tenia l'avantatge d'estar a tan poca distància de la botiga de la meva àvia.

Era un temps, que havia de durar encara una vintena d'anys, on trobar pis a Barcelona era una cosa molt senzilla. Les depreciacions oficials o efectives de la moneda no havien anat reduint la part proporcional que el lloguer representava en un pressupost familiar. Hom hi destinava, tèdicament, un vint-i-cinc per cent del sou, i una casa rendia grassement un vuit o un deu per cent. L'Eixample, i tots els espais encara indelimitats que ajuntaven la vella urbs amb les viles agregades oferien amples espais per a l'edificació. La gent es canviava de casa amb molta facilitat, i les conductores feien molt més viatges que ara, traslladant mobles i matalassos d'un extrem a l'altra de la ciutat. Per a les mestresses de casa, anar a veure pisos per llogar era una diversió ben digna d'ocupar un parell de tardes setmanals. I, de vegades, arribaven a engrescar-se tant en el joc, que decidien d'instal·lar-se en un d'aquells pisos enormes, amb davants i darreres, galeria tapada i destapada, tribuna, set o vuit cambres, sala, menjador, un parell de "comunes" - rarament waterst i un lavabo generalment esquifit - les banyeres eren un luxe reservat als hotels o als edificis de molt preu - amb, això sí, un'os recambrons de "mals endreços", coneguts generalment per "quarto fosc".

Aquella casa del carrer de Provença, amb els seus empaperats de flors, els mosaics multicolors i els sostres decorats amb guix i motllures pintades, devia fer el seu goig. Tenia uns balcons de ferro forjat, ideals per a passar-hi el cap quan no arribaves a la barana, i una galeria que donava a amples espais per edificar, on pasturaven cabres. Una de les particularitats del'edifici era que tot un costat del nostre pis - de les primeres portes - era esbiaixat, perquè el terreny de la finca havia hagut de seguir un dels marges de la Riera d'en Malla. Aquest hipotètic curs d'aigua, un dia famós en les vicissituds de l'Eixample incipient, ja estava aleshores dominat, del carrer de València per avall, i no restava ja rastre del seu llit en els indrets de la Rambla de Catalunya on s'expandia. Però al costat de casa nostra, com a l'altre costat de carrer Provença, seguia encara aquell sorral per on, un dia, baixaven turbulents les rierades. I tot de peces de la casa eren curiosament trapezoidals per culpa de la Riera. No sé per quines raons, al cap d'un quant temps d'haver jo nascut, vàrem canviar-nos al tercer pis, i allà havia de néixer la meva germana. Però un any i mig després, en tornar d'un viatge del qual tindré ocasió de parlar, trobàvem desllogat aquell primer, primera, on jo havia nascut, i tornàvem a encabir-nos-hi tots quatre.

Barceloni, amb una punta de gracienc, jo ho era també per part dels meus pares. Ell, vuitè germà d'una família sitgetana, havia nascut trenta-un anys abans al carrer de Basea, en una de les cases destruïdes per la Reforma. Tots els altres germans havien nascut a Sitges, però ell arribava al món en l'època barcelonina del meu avi - una època que havia d'ésser-li funesta, al bon Don Antoni Tasis i Forment. En quant als meus avis materns, empordanesos - fill de Torroella de Montgrí ell i la seva muller nada a l'Estartit, que oficialment és una barriada d'aquesta vila, per bé que, en la realitat i cordialment estiguin ben desunits - s'havien establert, poc després de casats, a Barcelona. Havien tingut

diverses fleques: una a la Baixada de Cervantes, l'altra al carrer de Ferlandina i la darrera, en ple Eixample, a la cantonada Provença-Universitat. Instal·lar aquesta era gairebé una aventura, però tot fa pensar que fou bastant reeixida. Els fills d'aquest matrimoni trasplantat a la ciutat havien anat naixent en els distints domicilis - no cal dir que a cada una de les fleques hi havia la corresponent habitació per a la família dels flequers - i la meva mare, que era la darrera de la fillada, havia vingut al món en el darrer, en aquell entresol encofnat que s'obria amb un minúscul finestró damunt la botiga i amb no gaire espaioses fibrestres damunt l'eixida.

En aquell forn, que dugué una temporada, artísticament inscrites a la façana en lletres "d'aforno" el títol de "ANTIGUA PANADERIA AMPURDANESA", vaig passar-hi innombrables estones de la meva infantesa. Com era natural, donada la proximitat de les dues cases, la meva mare anava a veure molt sovint la seva. Al redós de l'àvia, generalment coneguda per tot el barri per "la senyora Anmeta" i que els seus néts nomenàvem "la iaia", s'ajuntaven les meves ties - soltera la gran i la mitjana casada - i les meves cosines. I la fleca, amb les estibes de saques de farina, propícies, en plena botiga, a tot de jocs excitants, amb ascensions, caigudes i amagatalls, oferia, a més, tot de motius d'atracció per als meus primers anys. Hi havia una llarga eixida, a la qual donaven també les dels veïns - la farmàcia del senyor Prats, la impremta del nostre parent Moret, conegut per mal nom com al "Grip" i que s'havia guanyat certa popularitat escrivint versos a "L'Esquella" amb el pseudònim de "Moret de Gràcia", al.lusiu a un polític de l'època, famós pel seu anticatalanisme, i l'escala que donava al pis principal, on vivien els propietaris de la casa. Al fons d'aquesta eixida s'iniciava un corredor, sota una mena de ~~taulell~~ foradada que ara se'm representa tenebrosa i interminable, sempre tapissada de polsim de farina i de brins de pinassa, i al capdavant s'arribava al pastador i al forn. Una gran figura de cartó i fusta pintada, que representava un indi - vestigi de no sé quines vel·leïtats de vendre café i productes colonials - semblava que presidís un recambró on s'apilaven sedassos, pales i forques. Una porta donava al vast local on s'elaborava el pa. Hi havia les pasteres, una mena de safareigs de fusta on els fadrins flequers, amb llur indumentària tradicional : calçotets de vetes i samarreta - anaven barrejant, a força de braços, l'aigua i la farina amb la mica de llevat i la sal que donarien el gust exacte a la barreja. En uns taulells s'arreglaven, en llurs diferents mides i pesos, els pans. Hi havia les barres de quilo i de mig quilo, els pans de tres lliures - de crostons, de Valls, de Reus, de barret - i, record inoblidable per al paladar, els panets i els llenguets. Hi havia també, altra delícia, les coques per a la torna del pa de fantasia - per a l'altre, les grans rodes del pa de dos o tres quilos, la torna consistia en llenguets o en bocins ~~de pa~~ tallats d'altres peces. Els dies de cada dia, les coques eren "de pa", però els diumenges eren ~~coques~~ ensucrades, i per encàrrec, o en diades assenyalades, es feien també les coques de samfaina, les de llardons i les de pinyons i confitura. Tot això s'arregljava, cru o cuit, en aquelles llargues taules de prop de la boca del forn. I aquest s'obria, vermell i radiant, engolint els feixos de llenya de pi, i donant el punt just de daurat a les enforrades de pans que, amb les pales inacabables,

el Modest o el Josep treien del foc.

Tot plegat, composava una estampa negra i vermella - la negror del pastador amb la roentor de les flames del forn - amb unes taques blanques immòbils - els pans - i unes altres que no aturaven - els fornors.- Si hi anava, amb les meves cosines o la meva germana, aviat n'érem trets per la nostra tia Lola, ~~sofitera~~^{fadrina} i no pas massa benèvola per les entremaliadures infantils. Al defora del pastador, en una altra eixida que corresponia a una casa del carrer d'Universitat, ~~s'hi~~ s'amuntegaven les garbes de pi, que servien per a cremar en el forn i que donaven al pa aquell gust inoblidable i que ara fóra inútil de pretendre cercar-hi. Tant o més que les saques de farina estibades a la botiga, aquells feixos de llenya, amb les branques i àdhuc les pinyes que duïen els arbres, eren també pretext per a jocs i bon indret per a amagatalls. Aquell pati tenia, encara, un nou encís: s'hi obria una porta al fons que donava a l'escala de la casa, i per allà, al carrer.

I el carrer era un paradís, més o menys prohibit, per als jocs d'infant. S'hi obrien les botigues, totes les botigues de barriada, modestes i útils, amb les famílies que es coneixien pel nom de fonts del cap de casa o - més sovint encara - de la mestressa. Hi havia la carnisseria, la cansaladeria de la Quimeta, olorosa de cansalada viada i de llardons, el vetes-i-fils de la cantonada de Rosselló, el plats-i-olles que era com un anexe del forn de l'àvia, la taverna rubinenca, el peixater, la matallasseria de l'Antoni, l'adroguer d'enfront, la vaqueria de la Gracieta - a la qual jo havia posat el nom de "Nena Maca", esdevingut per a tots nosaltres l'apel·latiu oficial d'aquella minyona de cabells rutllats, que em regalava nates de cinc cèntims i merengues - l'herbolari, els valencians que venien melons i cindries, la bacallaneria amb un lloro eloquent i unes noies de cabell vermell, el barber que tenia un gat ensinistrat i que m'enfilava en una altra trona per a tallar-me els cabells... Hi eren totes les botigues, i hi transitaven tots els veïns, els que coneixiem i els misteriosos, tal aquell jutge - o almenys li'ho deïem - que era propietari de la casa de l'altre xamfrà d'enfront de la fleca de l'àvia, i que era per a tot el barri el prototipus de la gasiveria: deien que feia passar gana a tota la família, i l'esparracament dels seus vestits i del seu capell de mitja copa era proverbial... I no solament els veïns, sinó els passavolants: tots els pobres que, cada dissabte, entraven amb un "Ave Maria Puríssima" al forn de l'àvia, per sortir-ne amb una gruixuda llesca de pa i una peça de dos cèntims; el pobre que duïa una imatge de Sant Antoni i que recitava, els divendres, aquella oració castellana que començava:

"Antonio de Padua amante,
por la fe firme y constante
del Divino Hacedor,
de Lisboa natural
te pusieron nombre tal
que te denominaron Fernando"

i que jo no havia mai acabat d'entendre, i això que l'accent del captai-
re era ben poc foraster; l'altre pobre que comentava, en vers, els fets
de la setmana; el Pepet de les Candeles, amb les butxaques cosides per a

evitar que se les omplenés de menjar - diu que era de casa bona, però que tenia la mania de passar gana -; el Marrameu, un home que venia dècims de la rifa de Madrid, i que proclamava, amb un gran crit modulad:

"Marrameu, qui no posa no treu!", crit que a mi em feia molta por, perquè no sé amb quins fonaments, m'havien dit que una vegada havia mossegat l'orella d'un noi, i aquesta afirmació, segurament calumniosa, convertia en la meva imaginació el pobre Marrameu en una mena d'ogre menor; de vegades passava també per allà el Noi de Tona, completament desdentegat i disposat a arrencar tants queixals com se li possessin a tret, o la Monyos, guarnida de flors i pellingos. Passaven pel carrer Provença els carrets dels drapaires i dels escombriaires, els cotxes de punt - pesseteros i berlines - i, en dies assenyalats, vigílies de festes, una llarga i brillant comitiva, feta de genets uniformats i carretel.les plenes de personatges mudadíssims, que anaven a visitar la Presó Model, situada molt més enllà del Ninot, en remots paratges deserts del nostre carrer.

Ni tan sols la presència, enfront mateix de la botiga de l'àvia, a la cruïlla Provença-Universitat, del col.legi on vaig anar ja de molt menut - el "La Salle", dirigit pels Germans de les Escoles Cristianes - arribava a posar una ombra en el panorama radiant del meu carrer. Per mi l'escola fou, almenys en els primers anys, un lloc amable i ple d'interès. I, en sortir-ne, a les tardes, sabia que, totjust travessant la rambla, entraria al forn de l'àvia, i que allà m'hi esperava el berenar: un parell de llesques de pa amb tomàtec i pernil, o una costella a la brasa, o una truita a la francesa: coses sòlides i alimentoses, acompanyades d'un llonguet daurat i flonjo, necessàries per al meu nodriment: jo havia de créixer i havia d'estudiar.

II. - Del costat dels Tasis.

De tercer nom de fonts, el meu pare es deia Octavi. Li van posar perquè era el fill que feia vuit dels que havien vingut a consagrar la unió dels meus avis. Les famílies nombroses eren la regla en aquell temps: la meva mare fou desena d'una fillada. (Les malalties infantils i les epidèmies ja tenien prou cura, tammateix, d'aclarir aquells plançons abundosos.) Els Tasis ^{avençats} ~~venien de Sitges~~, de feia molts anys, i encara un carreró no pas gaire concorregut duu el nostre cognom, en aquell poble: fins la impressió, àdhuc, que un dels meus besavis en fou alcalde, però no sé si era per la banda dels Tasis o dels Jacas. Aquests - la família de la meva àvia paterna - també eren sitgetans, però n'hi havia una branca important que s'havia afincat en el terme de Sant Pere de Ribes, en un caseriu que duu el nom de Les Torres, i on hi havia la casa pairal dels Jacas. La dels Tasis era al carrer de Sant Pere, i el meu oncle Manuel se la va quedar per a la seva família, quan va morir la meva àvia: ara és propietat del seu gendre i no crec que torni mai més a entrar en aquell porxo ombrejat ni a tafanejar el carrer de darrera de la persiana del "quarto de la reixa", oom alguns estius que hi passava,

procedien de Sitges, ou havien estat afincats

Convidat.

una quinzena de vacances, ~~convídat~~.

Els Tasis com els Jacas formaven part de la burgesia benestant de Sitges. D'on devia venir el cognom patern? Sempre ha estat per mi un misteri, amb la seva etimologia més aviat italiana que catalana, la seva ortografia incerta - Tasis, Tassis o Tàsies? de totes tres maneres ha estat escrit - i els seus llunyans i il·lustres precedents. Don Joan de Tasis i Peralta, Comte de Villamediana i poeta culterà de la cort de Felip IV, - àdhuc descomptant com a llegendaris els seus amors amb la reina, i admetent que la seva mort fou conseqüència, no pas de la venjança de l'honor reial, sinó de freqüentacions dubtoses i costums més aviat dissoluts del poeta-cortisà, - és un bon avantpassat per a entroncar-se en un arbre genealògic. Tinc també en un llibre de reproduccions de pintures, la d'un retrat de Van Dyck, ~~existent a l'Institut d'Història i Geografia~~ ~~presente~~ que es conserva a la Galeria Liechtenstein, de Viena, i que representa una Maria Lluisa de Tassis. Es una dama bruna, d'abundosa cabellera rutil·lada, que duu un ventall de plomes a la mà i el vestit amplíssim i decoratiu de l'època, - primera meitat del segle XVII, - la qual cosa vol dir que aquesta dama noble era contemporània - potser parenta i tot - del Comte de Villamediana.

Tant se val. Noble o plebeu, procedent del sur d'Espanya - Tarsis és una de les poblacions minaires més antigues del món - o d'alguns Tazzi italians que es fixaven a la costa catalana, aquest cognom avui és molt rar, i un cop d'ull a un llisti de telèfons o a qualsevol anuari d'Espanya permeten de convèncer-se'n. Hi havia hagut una branca de Tasis a Reus i una altra, sembla, a L'Escalona a Cadaqués. Vaig conèixer un mestre d'estudi, si fa no fa de la meva edat, que es deia Lluís Tasis i Parnau, i que fou assassinat pels anarquistes, durant els fets de maig de 1937, a L'Escalona: el seu record, em sembla, encara és viu i unànimement planyut en aquell recó de l'Empordà. Com que no vaig arribar a precisar quins lligams de parentiu ens ajuntaven, em caldrà limitar el meu llinatge a aquells Tasis que donaven nom a un carreró de Sitges.

El meu avi, Antoni Tasis i Forment, va anar-se'n a Cuba de molt jove, seguint una general tradició sitgetana. "Cuba" volia dir, concretament, Santiago, ciutat on hi havia - i potser encara hi ha - una forta colònia sitgetana. A Vilanova i la Geltrú, en canvi, la tradició era d'anar-se'n a l'Havana; a d'altres pobles de la costa la destinació preferida devia ésser Camagüey o Matanzas o San Juan de Puerto Rico. El cas és que, a Sitges, tots els xicots que no eren hereus ni estaven retinguts per unes propietats suficients - i àdhuc molts propietaris, amb ganes de fer fortuna - se n'anaven a Cuba. El meu avi també hi féu cap. Tenia tres germanes més joves. Només n'he conegut una: la tia Clotilde, que no es deia Clotilde, sinó Francesca, i que tenia una casa al carrer Major, casa magnífica per als meus ulls d'infant, amb celler, planta baixa, dos pisos i torratxa - la més alta, asseguraven, del poble. ~~Una~~ altra germana va casar-se amb un cosí, un Forment, i en van quedar quatre filles. Els Tasis i els Forment, junt amb els parents de la banda del difunt marit de la tia Clotilde, feien la gara-gara a la felicitat usufructuària d'aquella casa del carrer Major, en l'esperança d'una herència que

* La tercera, que es deia Antonia, va casar-se amb un sitgetà que es deia Bertran, i va deixar un fill, orfe de bona hora.

fou un dels mites de la meva infantesa, i que acabà concretant-se per a nosaltres, després d'episodis dramàtics i burlescos, en un llit monumental i massís de caoba, en uns quants plats per a adornar les parets, i en una ~~consola~~ consola que està perdent la seva glòria de peça principal del saló de la tia Clotilde en el dormitori dels meus nebots, al pis del carrer de Provença on vaig néixer.

Quan l'avi va anar a Cuba - devia ésser abans del 1850 - hi havia encara vigent la institució de l'esclavatge, que tantes ocasions donà per a enriquir-se a famílies catalanes - dels "negrers" als propietaris d'ingenies -. Sembla que els primers anys de la seva estada a la darrera possessió espanyola a Amèrica van ésser-li propicis. Don Antoni Tasis i Forment era propietari d'un important ingenio, de més d'un centenar de negres i d'una fortuna prometedora. Però va produir-se la rebel·lió dels esclaus, i un bon dia, el meu avi es va trobar arruïnat, amb l'ingeni incendiat i havent d'escapar a peu, camps i selves a través, de les reveneges dels negres. Diu que va posar tota la seva fortuna - cent unces d'or - a un cinyell cilíndric de cuir - una "culebra", en deien - i que hagué de recórrer gairebé tota l'illa de Cuba a la recerca d'un refugi segur. Pensà trobar-lo a casa d'un parent seu - un d'aquells Amell o Hill sitgetans que hi havia establerts en terra antillana - i va confiar-li la resta de la seva fortuna, abans d'escapar de nou, camí de l'Havana. Però el parent es va declarar després en suspensió de pagaments i el meu avi va perdre tot ~~la seva fortuna~~ el seu capital.

Va tornar, doncs, a Sitges, jove encara, i havent fracassat en la seva primitiva empresa de fer-se ric. A Sitges va conèixer la meva àvia. Concepció Jacas i Pla - la Conxa, primer; Donya Conxa, més tard; "Mamà Conxa" per als seus néts - era una noia robusta, enèrgica, precoç en el desenrotllament físic i espiritual, quan el meu avi la va conèixer. Més que relacionat amb unes haques castellanques, el seu cognom provenia, a ben segur, d'algun dels innombrables francesos que es deien ^{genèricament} Jacques que devien establir-se, al llarg dels segles, en pobles i ciutats catalanes. Els Jacas eren una bona família, emparentada amb tot el que hi havia de millor a Sitges - els Robert, els Rovira, els Carbonell - i la meva àvia era la segona d'una fillada de quatre infants, un noi - el gran, Manuel - i tres noies: ella, la tia Ventura i la tia Quima. La Conxa tenia setze anys quan va casar-se amb el meu avi, i el matrimoni tingué, sembla, un bon passament.

No vaig conèixer el meu avi, i amb motiu. Però els dotze anys que jo tenia quan va morir la Mamà Conxa em van permetre de jutjar-la en una part del què valia i era. En aquell matrimoni, el marit, que devia doblar els anys de la núvia i que tenia tanta experiència del món, era l'etern ingenu, l'home il·lusionat en negocis quimèrics; la muller, que tot just jugava amb nines quan va casar-se, fou la pràctica, la realista, la que mantenia, contra totes les adversitats, el timó de la família. Un simple detall ho revelarà. El primer fill que van tenir va dir-se, com el pare, Antoni, però va morir-se molt menut, quan era a dida. Després de la noia gran, que va venir després i es deia Pepeta, van tenir un altre noi i la meva àvia, que volia que un dels fills dugués el nom del

seu marit, va posar-li novament Antoni. Aquest va durar una mica més que el primer, però no gaire. Abans que no es morís, endut per una d'aquelles marfugues contra les quals res no podia la ciència mèdica de fa un segle - les barretes serrades, (que volia dir el tètanos), o la verola, o la meningitis, o un "colerín", o un d'aquells còmodes "misereres", que tant valien per als atacs d'apendicitis com per a tots els mals de ventre transformats en peritonitis per l'ús i l'abús de sals de Madrid i de calomelans - abans no desaparegués del món el segon dels Antonis, la meua àvia, que era bona paridora, va posar al món els meus oncles Manuel i Concepció. I com que no renunciava a tenir un fill que es digués Antoni, Antoni va dir-se el següent, i aquest ^{seu} sí que va sobreviure. Vol dir que, ultra no ésser gens supersticiosa, ni creure en la "jettatura" del nom, la Mamà Conxa tenia voluntat i sabia encarar-se amb el Pat. Encara va tenir dos altres fills: el meu oncle Alfred i el meu pare. Abans que aquest nasqués, tota la família - llevat dels fills que devien tenir a dida - va anar-se'n a viure a la capital, deixant la casa del carrer de Sant Pere. I fou al pis del carrer de Basea, en plena Barcelona tortuosa i recollida d'entre la Catedral i Santa Maria del Mar, que va nèixer el fill vuitè del matrimoni.

Un ràpid càlcul m'ha fet conèixer, aproximadament, l'edat que aleshores devia tenir la meua àvia: trenta anys. No havia estat mai malalta, ni havia d'estar-ne fins que va morir-se, d'una ràpida broncopneumònia, als setanta-dos anys. Me la imagino portant el pòndol de la casa, voltada de fills i de minyones, ajudada per la noia gran, la Pepeta, i fent anar a estudi els altres, mentre vigilava els festeigs de les seves germanes i el casament del gran, d'aquell oncle Manuel que havia viatjat tant, i que anava a triar per muller una noia mig francesa, mig antillana, que tots vàrem nomenar la tia ~~Elisabet~~ ~~encara que~~ ~~noix~~ ~~noix~~ ~~noix~~ ~~noix~~ Corina, encara que tampoc se'n deia, sinó Francesca Lassus, i que tota la vida fou un contrast vivíssim amb la seva cunyada: era una dama exquisida, amable, una mica indolent, molt hospitalària, i avesada a viure bé i a pujar els fills amb totes comoditats.

I el meu avi, què feia mentrestant? He hagut d'anar reconstruint ja gran, i per confidències de la meua mare, allò que fou, sinó un secret ~~familiar~~, un tema que mai no s'esmentava en família, i menys en vida de la Mamà Conxa. Don Antoni Tasis i Forment seguia fent negocis, més o menys brillants. Una bona temporada - devia ésser pels volts del naixement del meu pare - va tenir un negoci de ferros, en el qual estava associat amb un tal senyor Mateu - Miquel Mateu, l'avi de l'ex-alcalde franquista de Barcelona i propietari de la Hispano-Suïssa - i va abandonar-lo al seu soci per tenir més llibertat per ~~el~~ seu afany de lluita i especulació. La família es traslladava del carrer de Basea al de Brosolí i d'aquest al d'Elisabets, on ocupava un d'aquells vastíssims pisos d'una casa nova, en un barri relativament allunyat del centre de la ciutat. I el meu avi seguia lliurat als seus càlculs mirabolants, freqüentant Llotja i el Borsí, sempre al darrera de l'ocasió que el faria milionari - o tan ric, almenys, com hauria estat si la fortuna adversa no hagués destruït els seus esforços de Cuba.

Fins que, un dia, l'atzar el va colpir amb tanta duresa que el

meu avi, veient-se altra vegada arruïnat, i no gosant de presentar-se al davant de la seva muller i dels fills amb el fracàs total de les seves il·lusions, va agafar el tren, i en una fonda de Tarragona es va tirar un tret al cap. En les clàssiques cartes de comiat explicava les raons del seu suïcidi. La Mamà Conxa, en aquelles circumstàncies, va demostrar la seva presència d'esperit i sabé superar el dolor que li produïa la mort del seu marit i, sobretot, la manca de confiança que aquest havia demostrat en aquella suprema ocasió. Potser es senti una mica culpable de la covardia del meu avi i es penedí de les escenes que devia haver-li fet, en altres ocasions que les especulacions del marit eren motiu de discòrdia conjugal. Va atendre, ajudada pel seu germà Manuel, les dramàtiques exigències del moment, va endolar-se per tota la vida i va posar-se a la tasca de tirar endavant tota una fillada de sis ~~seis~~ menuts - dues noies i quatre nois. Mai més no va parlar del difunt, però mentre visqué, va resar cada dia un rosari per la salvació d'aquell marit feble i fantasiós que havia tingut la dissort de ~~trobar-se~~ ^{d'ajuntar-se} amb una dona de massa caràcter.

I a fe que va necessitar-lo, aquest caràcter, per a sortir-se de la seva situació. La noia més gran - la Pepeta - tenia aleshores setze anys, i el petit, que era el meu pare, en tenia només quatre. Les engrunes del patrimoni familiar eren insuficients, i sort va tenir de l'ajut del seu germà. Va treballar a casa; va posar, així que va tenir edat, el noi més gran al "Siglo" d'aprenent, i va recollir, quan va quedar-se orfe un nebot, Pau Bertran i Tasis, fill d'una ~~de~~ de les germanes del seu ~~pare~~, que havia nascut, em penso, a Guantànamo i que molt aviat es quedà sense pare ni mare, però amb una petita fortuna que li donà de bona hora independència.

El meu pare va començar d'anar, amb els ^{seus germans} ~~meus oncles~~, al Col·legi Mimó. N'era director i propietari un cunyat de la meua àvia, el vilanoví Claudi Mimó i Caba, home brillant i savi, docte en matemàtiques i expert en conquestes amoroses, que s'havia casat amb la tia Ventureta, mentre la germana petita, la tia Quima, romania soltera, tot i els seus esforços per a prendre-li el nuvi a l'altra. La tia Ventureta era, segons m'han insinuat, una mica bleda, i tota la vida estigué enlluernada pel seu important marit. Al col·legi que tenia aquest, i on com era natural anaven de franc els seus nebots, hi havia tota una pila de deixebles que després havien de tenir més o menys nom dintre la vida barcelonina. El Doctor Mimó va guanyar més tard, per oposicions, una ~~de~~ càtedra de matemàtiques superiors a la Universitat de l'Havana i va traslladar-se a Cuba amb tota la família. Ja no se'n va moure. L'any 1921, en un ràpid viatge a Catalunya, li van fer un homenatge per la seva tasca en profit de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, i el vaig conèixer. Era un catalanista intransigent, amic i compatriota de Francesc Macià, que presidia, a l'Havana, totes les entitats catalanes hagudes i per haver, i que tenia una influència universal, perquè tota la gent important del país havia estat deixeble seu, en els quaranta o cinquanta anys que exercí la càtedra. Quan va estar a Barcelona, els seus deixebles del vell Col·legi Mimó li van fer un homenatge, i conservo encara el menú, ple de signatures, d'aquell banquet. Hi figuren, ultra el meu oncle i el meu pare, homes com Pompeu Fabra i el doctor Tarruella, l'editor Baguñà - el del "Pa-

tufet" i el "Cu-cut!" i d'altres menys destacats.

El meu pare aprofità tant com pogué aquells ensenyaments, que per força havien d'ésser primaris. Quan va tenir dotze anys, de la mateixa manera que el seu germà gran havia entrat a la secció d'articles d'escriptori del "Siglo", que l'oncle Antoni havia estat posat d'aprenent a casa d'un sastre i que l'oncle Alfred fou enviat a Cuba - a Santiago, és clar - per a fer-hi carrera en el comerç, ell també va entrar al "Siglo", a la secció de camiseria i teixits de cotó.

Més d'una vegada m'havia explicat els seus records d'aquells anys d'aprenentatge - se n'hi passà cinc o sis - en els magatzems que tot just començaven d'agafar la importància que l'incendi del Nadal de 1932 havia de destruir, però que ja aleshores representaven, en plena Rambla, entre Betlem i el carrer de Bonsuccés, una novetat en el comerç barceloní. Ésser empleat del "Siglo", a les ordres dels senyors Conde, Puerto i Companyia, era gairebé un privilegi en aquell temps. Perquè, en efecte, al costat de la vida que duïen els aprenents dels mantegaires i altres botigues de Barcelona, que dormien sota d'un taulell, amb un cordill lligat al puny, per a despertar-se quan arribaven, retirant de llurs sortides nocturnes, els dependents principals, - aquelles botigues que no tancaven més que el dijous sant i que obrien les portes a les vuit del matí, per a plegar a les nou tocases del vespre, - el règim de treball del "Siglo" era de privilegi. Es veritat que l'horari era llarg - de vuit del matí a les nou del vespre, també, amb dues hores per dinar - però almenys, hi havia hora fixa de tancament. Aquesta hora de vegades s'allargava un quart o mitja hora, perquè calia deixar ben plegades totes les peces, i algun cop els clients s'atardaven a triar i remenar després de l'hora de tancar, però hi havia la novetat del preu fixo, i a més, el profigiós avanç de menjar i dormir a casa - i el meu pare, que vivia al carrer d'Elisabets, ho tenia molt a prop - i de fer festa tots els diumenges a la tarda. Es veritat que els dies de festa, al matí, també es treballava fins a les dues, però almenys a la tarda podieu anar al teatre, al ball, a veure els "barcos" del port. I, cosa excepcional, un matí a l'any - el del Divendres sant - el "Siglo" també tancava, i els aprenents podien dormir un parell d'hores més i recuperar hipotèticament la son endarrerida.

Esto de artículos

El sou no era pas gaire brillant - el meu pare arribà a guanyar dotze duros al mes - però representava alguna cosa, enfront dels preus exigus de les coses. Una vegada es produí un esdeveniment sensacional: la direcció de la casa donà a tots els seus empleats, - per torn, és clar, - un dia de festa i una pesseta de gratificació. Era perquè poguessin anar a veure l'Exposició Universal, que acabava d'inaugurar-se en els terrenys del parc de la Ciutadella. El meu pare tenia catorze anys, i la impressió que va produir-li aquell devessall de coses meravelloses i de palaus improvisats fou enorme.

Probablement hauria continuat la seva carrera de dependent al "Siglo", adquirint la confiança de Don Eduard Conde, el principal dels amos si no s'hagués produït a la família Tasis un esdeveniment sensacional: la meva tia Pepeta va prometre's amb un jove francès que havia vingut, no sé per quines raons, a Barcelona. Es deia Georges Telot i Lélièvre, i era fill de la "banlieue" parisenc. Acabava la carrera de farmacèutic i

va decidir, probablement aconsellat per l'oncle Mimó, que ja estava ben situat a l'Havana, d'anar a establir-se a Cuba. I així ho féu. Va casar-se amb la meva tia i emprengueren el viatge, no sense abans passar quinze dies a França, per tal que la núvia conegués la seva nova família.

El meu pare va decidir d'acompanyar la parella. La seva germana li havia estat padrina i també una mica mare. Tenia una tendresa i una benevolència que no eren pas les característiques de la Mamà Conxa, i això devia ~~decidir~~ contribuir, junt amb l'atractiu de l'aventura, a què el meu pare, als disset anys, abandonés per sempre més "El Siglo" i prengués comiat, en una visita solemne i plena de paraules de consideració, de Don Eudardo Conde. Va sortir, doncs, de Barcelona, amb la seva germana i el seu cunyat, per a anar a Cuba, via París.

La seva decisió, tammateix, no feia més que corroborar la tradició familiar i sitgetana. Tots els meus oncles havien d'anar, un moment o altre, a Cuba. L'altra ~~ix~~ germana del meu pare, un cop casada amb un altre sitgetà - ~~en l'època dels camps~~ - empenia el clàssic viatge cap a Santiago, on després se li havia d'establir, per sempre, un fill. Alfred, el germà que precedia el meu pare, i que tenia certes vel·leïtats artístiques - per casa voltaven alguns dibuixos al llapis originals seus - va matar-se caient del capdamunt d'una escala, en el comerç on estava empleat, a Santiago. I, mal que fos en ràpids i infructuosos viatges, els meus oncles Manuel i Antoni també havien anat, un moment o altre, a temptar l'aventura cubana.

La del meu pare fou més duradora. Va passar-se vuit anys en un poblet de l'illa, que es deia Unión de Reyes, i que s'havia format, simplement, pel fet d'ajuntar-se allà dues línies de ferrocarril que travessaven Cuba, al costat d'una "bodega" propietat d'un nomenat Reyes. Era un poble nou, voltat d'ingenios, i on un farmacèutic francès podia fer forrolla. El meu pare començà l'aprenentatge d'apotecari, i aviat en sabé més que si hagués fet estudis a la Universitat. Podia àdhuc receptor, donar consells pràctics de medicina, fer ~~petites~~ ^{menors} operacions de cirurgia, i ~~havia de~~ lluitar amb les supersticions de negres i criolls. Va trobar-se amb la guerra d'Independència cubana i, com a espanyol que era, havent-se fet voluntari per a estalviar-se el servei militar regular, va haver de muntar guàrdies i ~~participar~~, d'una manera més aviat simbòlica, a l'acció bèl·lica que s'acabava amb el tractat de París i la pèrdua de les Antilles que encara conservava Espanya sota la seva sobirania.

Moltes vegades m'havia dit la seva indignació davant la política absurda del "último hombre y la última peseta" que va dur al desastre colonial; davant les crueltats i les expoliacions dels generals i els administradors espanyols, com aquell general Weyler, proverbial per la seva voracitat i la seva gasiveria; davant la manca de lucidesa dels polítics espanyols: potser només en salvava Cànovas i Maura. El cas és que ell, havent fet la guerra en el bàndol contrari als cubans, com en testificava una medalla que encara voltava per casa - la creu de Maria Cristina, coneguda com a "Cruz de Maria sin paga" - i uns sensacionals retrats que el presentaven, magre com un clau, amb el famós uniforme de "rayadillo" i el gros capell amb "barboquejo", agafant amb les dues mans un fusell

J.P. i Mary

de baioneta, vivent símbol de l'exèrcit espanyol del temps del desastre del 98, pogué romandre a Unión de Reyes sense ésser inquietat, gaudint de les simpaties de tothom, i festejant amb una cubana - una criolla que es deia Hortènsia, - amb la qual ja havien fixat data per al casament

Fins que un dia - devia ésser cap als tombs del 1900 - li va caure a les mans un diari i va fixar-se en l'anunci de la sortida d'un vaixell - el "Lleó XIII", em penso que era - cap a Barcelona. Tot d'un cop se li va aplevar al cor l'enyorament que potser en aquells vuit anys no havia tingut ocasió de sentir, i ~~deixar~~, sense més ni més, va anunciar a la seva germana:

- La setmana entrant surto cap a Catalunya.

I així fou. Havia de tornar de seguida. Duia l'anell de promès que li havia donat Hortènsia. Però no va tornar-hi fins al cap de deu anys, ja casat i emmainadat. Barcelona l'havia reprès, entre tant, i hi havia conegut la meva mare.

=====

III. - Del costat dels Marca.

El meu avi ^{matern} és deia Miquel Marca i Rovira i era empordanès. Havia vingut, ja casat, de la seva Torroella de Montgrí nadiua, per a fer de flequer a Barcelona. Ja he apuntat alguns dels establiments que, segons m'havia dit la meva mare, van tenir fins que van fixar-se en aquell indret, més poblat que els altres, de l'Eixample. Jo no vaig conèixer tampoc ^{aquell} avi ~~matern~~. Era un home treballador, alt, robust i afectuós, que feia olor de tabac i de pa ben cuit, i la meva mare conservava encara ben viva la memòria d'aquella olor i de l'afecte de l'abraçada paterna. La seva muller l'ajudava força, aquella senyora Annetta que regia, amb els somriures que cal per a la clientela bona, i l'externa severitat per als mals pagadors, que allarguen indegudament la llibreta dels deutes, també indispensable per a dur el pòndol d'un establiment. Sense tenir les facilitats gairebé immorals que dona la nostra època de racionaments mercats negres i combinacions en el pes per enriquir-se, llur comerç de flequers devia anar-los prou bé per a permetre'ls, no sols de pujar la fillada - o almenys les quatre filles que van quedar-los de deu naixements - sinó d'arreconar uns quants diners, els suficients per a fincar-se. Un detall curiós, i que revela l'estat incipient de la urbanització de l'Eixample en aquella segona meitat del segle XIX, és que, havent tingut el meu avi la possibilitat de comprar, a preu enraonat, els terrenys que s'estenien al carrer de provença, tocant a la Rambla Catalunya, fins al lloc on hi havia l'església i el convent de Mont-Sió, va preferir d'esmerçar els seus estalvis en unes modestes casetes de Gràcia, al que aleshores es deia carrer de les Monges - ara de Verdi -, prop dels Josepets, i al carrer del Progrés. Allò tenia molt més esdevenidor, va decidir, i estava més ben situat que els terrenys deserts del costat de la Rambla de Catalunya. Quaranta anys més tard, les casetes

de Gràcia tenien el mateix valor, i el pam quadrat del carrer de Provença devia haver pujat deu o dotze vegades del ~~xxi~~ seu preu inicial.

He conegut molt poc la família dels meus avis materns. Només de molt menut vaig anar una vegada, amb els meus pares, a Torroella i a l'Estartit, a conèixer els cosins, i sembla que vaig aprofitar l'excur-sió per a tenir unes espectaculars galteres. Recordo vagament uns Mitjà de Torroella, uns Arquer, de l'Estartit, que quan venien a ciutat anaven a estatjar-se a casa de la meva àvia. Però, en realitat, aquests parents llunyans eren això, parents llunyans en l'espai com en la memòria. Només alguna cosina, que venia a passar una temporada llarga a Barcelona o s'hi quedava a viure - aquella Catarina, que va casar-se amb un vaquer vidu i amb fills, de Gràcia; aquella Lola, que va fer tota la vida de dida seca i mainadera d'infants - eren per mi una representació de la família empordanesa. A l'Estartit hi havia - deu haver-hi encara - tot de cosins que es deien uns noms absurds, com ^{Judars} París, i tot i les ganes que em venien de tant en tant d'arribar-me fins a veure la silueta de les illes Medes i barquejar pel freu que les separa del Cavall Bernat, mai no he pogut realitzar el meu propòsit.

Deixem estar, doncs, els parents de Torroella del senyor Miquel Marca i Rovira, i els de l'Estartit de la senyora Anneta Delmas i I- sern, i mirem només els que, a Barcelona, composaren la família Marca, al redós de la fleca del carrer de Provença. La meva mare, junt amb un bessó seu, que es deia Rafael i es morí molt jove, completà el número deu dels fills del matrimoni empordanès. La mortalitat infantil devia fer hecatombes en aquella família, perquè només restaren en vida quatre noies: Dolors - coneguda per Dolorettes, primer, i més tard, pels seus nebots, esdevinguda tia Lola -, Assumpció, Florenceta i la meva mare, Candelera, que va canviar-se el nom, que ella trobava ridícul, pel d'Adela, ~~me~~ segon dels que li havien posat a les fonts. La tia Florenceta va morir, em penso que del tifus, abans dels vint anys d'edat, i només restaren tres noies.

Però abans s'havia mort el pare. El meu avi va anar un any, com era el seu costum, al romiatge de Sant Medir. Diu que allà va picar-lo a la mà una mosca verinosa. El cas és que va produir-se-li una inflor molt suspecta, que aquesta va anar-se estenent per tot el braç i que, cridat a consulta el famós doctor Cardenal - que ja tenia la seva clínica en una torreta del pròxim Passatge Mercader - va aconsellar una intervenció quirúrgica. Aquesta havia de tenir lloc l'endemà, però abans de poder entrar a la clínica, el meu avi havia mort, víctima de la gangrena i d'una septicèmia fulminant.

Si la senyora Anneta no tenia el tremp de la Mamà Conxa, no li mancava el coratge i, amb les filles - la petita, que era la meva mare, tenia només catorze anys - va continuar el negoci, refiada de la lleialtat dels fadrins forners i de l'adhesió de la parròquia. En realitat, poca competència havia de tèmber, perquè en algunes illes de cases a la rodona, aquell era l'únic forn de pa, i estava molt acreditat. La meva àvia era molt treballadora, però potser era massa bona. Aviat

va decretar-ho així la seva filla Dolorettes, i va fer-se càrrec, sense previ acord de les altres filles, de la direcció i àdhuc de la propietat de l'establiment.

Perquè també ella era la única que havia de quedar-se "per vestir sants", com en aquell temps es deia. La meua tia Assumpció va conèixer un minyó molt enraonador i gallard, que es deia, romànticament, Amador, i que era fill de Torroella, però emparentat per la seva mare - una Lázaro - amb famílies molt fines, l'exemplar més destacat de les quals era una tia que vivia al carrer d'Aragó, voltada de vells mobles. L'ofici del galan no era tan romàntic com el seu nom: era sabater, i en moments de crisi de la seva autoritat, la família tendia a considerar-lo un simple ataconador. Fou el meu padri, i estic segur que m'estimava molt, i jo li corresponia, sense deixar de fer-me càrrec que el marit de la meua tia Assumpció era, quan menys, un personatge fantàstic. Perquè tota la seva vida havia estat dominada per una obsessió: abandonar l'ofici per un altre de més brillant, i tota la vida va fracassar en aquests intents. *(principalment el d'aviador)*

Devia influir-hi força la meua tia. Els avis li havien fet cursar la carrera de mestressa - no gaire complicada en aquells temps, i que oferia una de les poques professions dignes d'una noia decent - i ~~l'altre~~ aquest títol, que no crec que mai arribés a exercir, li donava una superioritat intel·lectual damunt la resta de la família. Era una noia sentimental, que feia versos en castellà amb motiu de totes les festes assenyalades - bateigs i comunions, sobretot - i que no devia avenir-se mai del tot amb la modèstia de l'ofici del seu marit. Quan escric això, encara és viva - i per molts anys. - En deu tenir prop de setanta-cinc, i té tres filles, de les quatre que li van quedar - casades i emmainadades. Ha passat, de casada i de vídua, tot de malalties feixugues i turmentoses, i segueix fent versos quan les seves nêtes fan la primera comunió, i planyent-se de les malvestats del temps, però sacrificant-se en silenci per tothom.

A mi l'ofici del meu padri em fascinava. Veure-li posar tensa la forma que li havia dut l'afranquidora, i preparar l'alena i el nyinyol empegat per a cosir la sola a la sabata representava per mi una mostra de traça admirable. Estic segur que, durant molts anys, el meu ideal hauria estat de fer de sabater, si no hagués estat que la meua mare el tenia en mal concepte, i que els mots pejoratius de "pegot" i ataconador em sonaven molt malament.

La tia Dolorettes, però, no va tenir cap pretendent, i si'ma tenir-ne algun, més aviat deuria descoratjar-lo. Era alta, robusta, una mica viril, i la seva amistat perdurable - fins a unes baralles que van precedir de pocs anys la mort d'ambdues protagonistes - amb una ~~noia~~ noia frèvola, rossa i igualment poc afavorida pels galans, que es deia Sabina, va permetre-li d'exercir el seu caràcter dominador, en una mena de matrimoni singular, on ella representava el marit. La Sabina va arribar a viure a casa de la meua tia, i tingué oberta una botiga de plats-i-olles en una de les entrades del forn, que donava al carrer d'Universitat. Càntirs, terrissa de cuina, plats de pisa i alguns vasos ordinaris composaven gairebé totalment les existències d'aquella botigueta.

La meva mare, que era la petita i potser l'afavorida de l'àvia, no va tenir l'educació literària de la seva germana, però en canvi havia d'estudiar per professora de piano. Com a tal, hagué d'anar uns quants anys al Conservatori del Liceu - que aleshores se'n deia "de Isabel II" - i aprendre solfeig i uns cursos de piano. No acabà la carrera, però aconseguí de dominar prou l'instrument per a interpretar a primera vista balls i cançons, i per a acompanyar-se quan cantava, amb una veu bastant agradable i dotada d'uns aguts molt purs, la "Carta" de la sarsuela "Gigantes y Cabezudos", la romança de Rosario d'"El Cabo Primero" i algunes altres melodies de moda, com "La plegaria de una virgen", la gavota "Estefania" i la italiana "Musica prohibita", que per a mi tenia l'encís de l'exotisme. Com a professor de piano havia tingut un jove mestre, que aleshores començava de fer forrolla, i que, molts anys a venir, encara es recordava de la Marca, aquella deixeble que una vegada li havia regalat, pel seu sant, un tamboret. Es deia Joan Lamote de Grignon, i com a director de la Banda Municipal de Barcelona el seu nom havia d'anar unit en el pensament d'un parell de generacions de modestos melòmans ciutadans, amb la revelació de la bona música i dels compositors més meritoris, tant del país com estrangers.

Poc de temps després d'haver-se casat la meva tia Assumpció, la seva germana petita fou convidada a un altre casament: era el d'un modest industrial, que muntava un taller d'estereotípia per al qual la meva àvia li havia deixat alguns diners. Un altre dels seus comandataris fou un impressor que tenia el seu obrador al carrer dels Tallers. El casament era modest, com ho era el nuvi i la seva família. Poca gent devia sobresortir-ne, llevat de la meva mare, que aleshores havia passat feia poc els vint anys, i que era una ~~moxen~~ bruna graciosa i molt alegre, de cabells negres i ondats, i d'aquell impressor del carrer de Tallers, que anava acompanyat de la seva muller i d'un germà més jove. El germà es deia Bartomeu, tenia de vint-i-cinc a trenta anys, i feia goig, amb el seu vestit negre, el coll d'aletes i els bigotis engomats. Va fer-se presentar la meva mare, van parlar, van riure i devien ballar - si és que en aquell casament hi havia un piano de maneta llogat per a amenitzar el convit.

D'aquella casual coneixença entre els que havien d'ésser els meus pares va venir-ne, ràpidament, el festeig. Fou un festeig amb totes les regles d'aquell temps, que comportaven "fer l'ós", escriure abundants cartes i sobretot postals, i trobar-se, sempre amb testimonis, a base de pretextos plausibles i honorables. De menut havia jugat amb una col·lecció de postals - la postal il·lustrada era de recent invenció - que representava "El Tren Expreso", amb els versos de Campoamor, que així van fixar-se'm a la memòria, i que el meu pare havia tramès a aquella filla d'una fleca de l'Eixample. En una altra sèrie de postals, il·lustrada expressivament amb una parella d'enamorats, Bartomeu Tasis deia, en versos castellans ben mesurats i de correctíssima cal·ligrafia, la història del seu enamorament. Començava, em recordo, amb aquesta quarteta:

Un día, en un casamiento,
quedé sorprendido al ver
a una hermosa mujer

muy cerquita de mi asiento.

I em penso que foren la única expansió poètica que va permetre's el meu pare a la seva vida. No fou pas estranya, tanmateix, a les meves primeres provatures amb la rima.

El casament dels meus pares, que no topava amb cap obstacle, va fer-se l'any 1905. El nuvi, d'ençà de la seva tornada de Cuba, s'havia posat al costat del seu germà Manuel, en la impremta "La Indústria", del carrer dels Tallers, que aquest havia establert quatre o cinc anys abans. Per a muntar el negoci, el meu oncle, que havia adquirit experiència en els seus anys de dependent al "Siglo", va estar ajudat per la tia Corina, vídua ja del senyor Manuel Macas, i pel seu cunyat Vias. Però ell era treballador, i en aquella època la maquinària no era gaire cara. La impremta treballava força, la botiga començava a rendir, amb papereria i articles d'escriptori, i hi havia feina per a tothom. Sense que el seu germà el cobris de moneda, el meu pare guanyava prou per a posar una casa: un duro cada dia, almenys, i ja estava cansat de viure amb la mare i el germà, i de presenciar les eternes baralles de sogra i nora - aquella eterna planyivola que era la meva tia Carmeta, morta després d'haver posat al món vuit fills, dels quals només una noia havia de sobreviure. Per altra banda, el record de la núvia cubana devia haver-se esvanit, i cal suposar que l'amor aquell mai no havia estat molt pregon. El que va dur-lo a l'altar, vestit de jaqué i copalta, al costat de la meva mare, tota mudada de seda negra i mantellina amb flors, fou més durador, i no va tenir eclipsis - amb prou feines algun petit nuvolet d'estiu. Ell tenia trenta anys, ella vint-i-cinc, i el món els somreia. Barcelona creixia ràpidament, amb l'empenta que li havia donat l'Exposició Universal i ja refeta la seva economia de la pèrdua de les colònies antillanes. Encara no hi havia la guerra del Rif, lluita endèmica que hauria d'endolar després moltes llars. I, en sortir de la parròquia de Jesús de Gràcia, on els havia casat, amb totes les cerimònies de la velació i les arres, un capellà castrense, Don Pedro, - per a ficar-se a la berlina que els havia de dur a casa del fotògraf Mariné i després al restaurant del Parc, on havien de fer refresc tots els convidats, els meus pares es miraven amb confiança aquell món sense trasbalsos i es disposaven a bastir-hi una llar que res no hauria de pertorbar.

=====

IV.- Un viatge a Cuba.

=====

¿En quin moment neix el nostre esperit a la vida conscient? ¿En quin moment determinat les sensacions deixen d'ésser simples experiències del cos per a registrar en la memòria unes empremtes duradores? No sé si l'ús de raó al·ludit en molts preceptes del catecisme comença amb aquest exercici normal de la memòria, perquè no sé - suposo que hi ha psicòlegs i pedagogs que s'han entretingut a esbrinar-ho - si la memòria conscient funciona com un tot o bé si, poc a poc, la fase purament imitativa dels sentits va transformant-se en una tria i assimilació de les experiències vitals, de les lliçons útils per a la nostra existència.

Voldria collir del fons de la memòria, desempallegant-la de tot de records inútils que l'afeixuguen inútilment, aquesta primera impressió que és, tradicionalment, la nostra primera experiència emotiva. I no puc. Quin és el meu primer record? Escorcollo els recons polsosos i els vells calaixos i només trobo bocins de paper amb lletres esborrades, esquinços de roba que han perdut color i textura. Per reconstrucció, confrontant dates i narracions que m'han fet, podria esmentar dos esdeveniments que van impressionar la meua primera infantesa. ¿Els recordo, però, veritablement? L'un és la Setmana Tràgica. Tinc vivent, em sembla, l'espectacle imponent d'una Barcelona nocturna, ^{abrandada} encesa d'incendis, vista del terrat de casa ençà: al mateix carrer de Provença cremava l'església dels Pauls - Sant Vicenç, com en dèiem - i al carrer de Muntaner, fent xamfrà amb València, el convent de les Magdalenes; no gaire lluny era Mont-Siò i, a dues o tres travessies de casa, el Sagrat Cor, la Divina Pastora, l'Ensenyança... Em sembla que aquesta impressió grandiosa dels incendis és autèntica; no trobo enlloc, però, que fos una impressió de por, ni que els comentaris de la gent gran que em voltava, en el terrat, m'haguessin encomanat una sensació de catàstrofe, de preludis d'apocalipsi - aquella sensació que tan bé he trobat, després, descrita en "La fi del món a Girona", de Joaquim Ruyra. Jo tenia aleshores tres anys, i en tenia un ^{de} més quan va travessar el nostre cel, produint gran sensació, el Cometa de Halley. Torno a tenir vagues memòries dels comentaris que això suscità, però no puc recordar de cap manera la visió material de l'estrella amb cua famosa, que tanta literatura va produir, i que a Barcelona arribà a donar nom - d'això sí que me'n recordo - a un adroguer del carrer de Balma.

Aquell any 1910 - vivíem al tercer pis de la mateixa casa - va néixer la meua germana. La senyora Carmeta, la llevadora que m'havia rebut al món, i que era veïna nostra, va acollir també la meua germana Anna Maria. Però no tinc cap mena de record d'aquest esdeveniment familiar, que tanmateix devia impressionar-me. I, vuit o nou mesos més tard, se'n produeix un altre del qual han restat alguns vestigis fantasiosos en la meua memòria. És el nostre viatge a Cuba. Seguíem, conscientment o no, la tradició familiar i, després de la finida aventura del meu pare, solter, ^{l'acompanyarem a} ~~l'acompanyarem~~ ^a ~~amb ell~~ una altra aventura més arriscada, perquè ell ja tenia trenta-cinc anys i ara anava carregat amb el llast de muller i dos fills.

La raó d'aquell viatge era unes discussions que el meu pare havia tingut amb el meu oncle. Aquest, que era home de sobtades preferències, tant en l'ordre amorós com en el dels negocis, havia posat un encarregat molt emprenedor, que amenaçava amb eclipsar el paper del germà de l'amo en la direcció de la impremta del carrer dels Tallers. I el meu pare va plantejar unes reivindicacions que no foren ateses. Davant d'això, i prèviament unes consultes amb la seva germana i el seu cunyat d'Union de Reyes va decidir d'anar-se'n altra vegada cap a Amèrica. Va recollir algunes representacions - una era la del Vichy Català - i va embarcar-se, amb la família, en el vapor "Catalina", de la Companyia Pinillos.

Fou un viatge molt curiós, i ara em sap molt de greu de no haver tingut prou edat per a copsar-ne totes les gràcies. El vaixell no tenia pressa i feia escales: de Barcelona va anar a Palma de Mallorca, d'allà recalà a València, a Alacant, a Torreveija - on havia de carregar sal, - a Màlaga, a Càdiz. I, llançant-se a la travessia de l'Atlàntic, visitava encara dos ports de les Canàries - Santa Cruz de Tenerife i Las Palmas - i es deturava, abans d'arribar a Cuba, a San Juan de Puerto Rico. El seu destí final era l'Havana, però també feia escala a Santiago - on en aquella època residia el meu oncle Josep Vias i un fill seu, que ja no n'ha tornat més. Vol dir que el viatge va durar més d'una mesada, i que ens vàrem fer un tip de baixar del "Catalina" per a visitar ciutats.

¿Quins records seleccionava la memòria d'aquest llarg acopi de sensacions? Molt poca cosa: la blancor enlluernadora de les salines de Torreveija; les palmeres verdíssimes de la costa canària; una menjada de "boquerones" a Màlaga, on vàrem visitar un amic del meu pare; el cor dissecat d'un bisbe més o menys sant, que em penso que es conserva a la Catedral de Santa Cruz de Tenerife - i la visió d'aquella relíquia devia impressionar-me extraordinàriament, per a eliminar tantes altres memòries; el desembarc, per últim, a Santiago - ¿o potser era a San Juan de Puerto Rico? ara no sabria dir-ho - que no es feu pas a base de l'escala que va de coberta al moll, sinó en una barqueta que duia del vaixell, ancorat en mig de la gran badia, fins a la costa ferma.

El cas és que jo havia agafat tanta confiança amb aquell mitjà de locomoció, que era alhora residència fixa per unes quantes setmanes, que coneixia tots els oficials, del capità al maquinista, i que reclamava de tornar "a casa" així que em cansava d'una escala. Però tot arriba, i el desembarc a l'Havana era el definitiu. Vàrem anar a acollir-nos a casa del ~~meu~~ oncle Mimó, que en aquells moments tenia la família a Marianao, i d'allà ens dirigirem a Union de Reyes, a casa dels Telot-Tasis.

Només ens hi vàrem passar nou mesos. Els plans del meu pare anaven fracassant, però la farmàcia dels oncles era prou forta per a assegurar la vida a una família més, i ~~fixament~~ l'antic practicant no havia oblidat els vuit anys que s'havia passat despatxant receptes, i sovint fent-ne. Vivíem al carrer Asunción, que ara es diu Independència, en una casa que era, sembla, una de les més importants del poble - val a dir que els meus parents formaven part de l'aristocràcia local. Tinc al davant, quan escric això, una fotografia esgrogueïda, conservada per no sé quin

atzar en un calaix, i en el dors de la qual hi ha escrit per la meva tia Pepeta - a Cuba, Pepilla, quan no Pepillita -

CALLE ASUNCION
EL BAZAR INGLES
LA ESTACION

LA CASA ALTA CON MIRADOR ES NUEVA, LA ACABA DE HACER IGNACIO PADRON.

A LO LEJOS, LAS CAÑAS BRAVAS Y LABERINTO.

Tot aquest text tan prometedor no sembla pas prou correspost per la realitat fotografiada. Veig unes quantes cases de planta baixa, amb teulades de teules rodones, per darrera de les quals sobresurt, modestament, el primer pis d'una ~~xxxx~~ edifici d'obra, amb terrat i una minúscula torratxa - el "mirador". L'estació són dos coberts allargassats, vora dels quals s'arreglaren sis o set automòbils. El carrer és desert, només travessat per una espessa terenyina de fils de telèfon, i assolellat - hom no veu ni una mica d'ombra, i àdhuc els "colgadizos", que són com uns porxos a peu pla de la vorera, coberts pel mateix ràfec de la teulada, fan una protecció insuficient contra el sol enlluernador. La vegetació són quatre palmeres escabellades, escampades amb parsimònia per un paisatge terriblement pla. Potser sí que aquella taca fosca, a la línia de l'horitzó, correspon a aquelles "cañas bravas" i al que us sembla improbable laberint, suggeridor d'una naturalesa tropical. Però el conjunt - la foto deu datar de fa vint-i-cinc anys, és a dir, de 1925 - fa pensar més aviat que en l'ufana dels tròpics, en les nues perspectives dels pobles del Far West, popularitzats pel cinema.

Els meus records d'Unión de Reyes són tan inexpressius com aquesta fotografia. Només se'n destaquen tres coses: les tempestes, les bestioles i les complicades joguines d'uns xicots francesos, fills de l'industrial més important de la localitat. Les tempestes, que caracteritzen una de les dues úniques estacions de l'any - la humida - eren, durant tres mesos diàries, espectaculars i esfereïdores per als no iniciats en la fúria meteorològica del Tròpic. Cada tarda, inevitablement, es posava a ploure, uns aiguats com a diluvis, cortines espesses d'aigua, acompanyades d'un devessall de llamps i trons. Però llamps i trons eren una cosa present, immediata, no pas com a Barcelona, on tot es fa i desfà en el cel, les poques vegades que hi esclata una tempesta. Allà els llamps queien per tots costats, travessaven les cases, mataven algun negre - sempre més abundants que els blancs - i destruïen un parell de teulades. En aquells edificis de fusta i obra prima, amb portès que no tancaven i finestres sempre entreobertes, els llamps entraven i sortien amb la franquesa d'una visita de confiança, us deixaven enlluernat i eixordat, i la sola precaució que hom prenia - al poble devien haver-hi només dos o tres parallamps era de tapar amb matalassos els miralls, perquè diu que atreïen les exhalacions, mentre hom esperava que la tempesta s'apaivagués.

I la calma venia, tan segura com l'aiguat. El cel s'asserenava, el sol eixugava els tolls d'aigua dels carrers, la gent reprenia, sense esforçar-s'hi gaire, les tasques de cada dia, i ~~terran~~ esperaven la inevitable tempesta de l'endemà.

No sé si la meva por dels llampecs era una cosa instintiva, o si me l'havia encomanat la meva mare, que mai no va arribar a aclimatar-se als costums de la gent i del cel de Cuba. Però tinc encara vivent a la memòria l'esclat blanquíssim del llamp, acompanyat del terrebastall corresponent, i la sensació de perill que accentuaven els gemecs de la meva mare. Com recordo la sensació de fàstic i de por que em produïa la quantitat de bestioles - principalment insectes - que pul.lulaven a les cases i en els jardins. Estàven sopant tranquil.lament, i us queia al mig del plat un grapat de mosques de color torrat, coneguts per "chicharrones". Les aranyes peludes, les formigues de totes mides i colors, les serps, les granotes, els gripaus, els escorpins, les rates i els ratolins disputaven sense repòs l'espai vital als humans. A les ciutats modernes, i avui dia, amb les descobertes dels nous insecticides, aquestes plagues no deuen existir, però allà, entre les bestioles que corrien, les que saltaven, les que s'arrossegaven i les que volaven, hi havia motius constants de sobresalt per a un infant no pas gaire valent com era jo. Potser les coses que volaven eren les que més m'esveraven: mosquits, libèl.lules, papallones, borinots i àdhuc, malgrat llur innegable poesia nocturna, els "cocuyos", una mena d'escarbatons voladors amb una lluisor fosforescent^{al capítol} a la panxa, que tenien, a més, una mena de baga natural que permetia de subjectar-los amb una agulla al vestit o als cabells, com un adornament lluminós. Un vas ple de "cocuyos", deien, podia fer prou claror per a una lectura. I la meva germana, que havia après de caminar entre mig de tanta gusarapa, agafava amb les mans, amb tota innocència, els "cocuyos" o les altres bèsties voladores que se li posaven a tret i se les posava a la boca, suprem òrgan d'experimentació infantil.

El meu pare, que no debades havia viscut vuit anys a Cuba, en una època que els negres, tot i haver-se emancipat i fer-se dir "persones de color", eren considerats com a infra-homes, d'una casta molt inferior, propis només per a feines servils, tenia una tendència a afegir tota la gent de pell fosca a aquesta fauna que he intentat descriure, i a considerar-los tots igualment inofensius, per bé que desagradables i, sovint, fastigosos. Hi havia, és clar, l'olor "sui generis" que ~~desseparat~~ exhalen, sobretot quan s'apleguen en certa quantitat, els negres; hi havia llur superstició grossera, llur ignorància total, l'instint primitiu del ritme que els feia aprofitar tota mena d'instruments de percussió, tota feina, tota cançó, per a convertir llurs moviments en dansa - que aleshores no somniaven en conquerir el món civilitzat. El "clave" i el "güiro", les rumbes i els sons, les cançons en llenguatge "nyanyigo" - els nyanigos eren els afiliats a una societat secreta que parcticaven uns rites africans com els dels famosos "vudús" haitians, i que es feien tallar les dents en punxa, com les bèsties carnisseres - totes aquestes coses que el jazz i les orquestes exòtiques han escampat arreu del món, i que la ràdio vessa cada dia en les orelles de tots els humans, eren patrimoni exclusiu dels negres, i els blancs, a Cuba, s'ho miraven amb un somrient menyspreu. La música dels blancs era, encara, les havaneres llangoroses, els "danzones" més sensuals, els valsos, xotis, polques i masurques d'una Europa que exportava encara ritmes i modes de viure, abans de començar d'importar-los...

Però la meva mare, ja ho he dit, unia a una repugnància instintiva

envers la majoria dels negres - lents, untuosos, afalagadors, amics de rapissar sense donar-hi importància, bruts, volubles - una por terrible per les bestioles. I va afegir-se a aquestes coses - o potser n'era, fet i fet, el principal causant - un enyorament irresistible. La dona barcelonina, que mai no s'havia mogut del carrer de Provença, enyorava la seva mare, els pisos barcelonins, el cel sense sorpreses de les ribes mediterrànies. I una malaltia dolorosa, que potser Freud hauria identificat com a una forma de l'histerisme, provocada pel mateix enyorament, se li va declarar: una asma que no la deixava dormir, ni gairebé respirar.

Tot això - el fracàs de les il·lusions comercials del meu pare, la malaltia i l'enyor de la meva mare - s'ajuntava per a decidir la tornada a Barcelona. Més tard, el meu pare havia de declarar-me que una altra raó de pes fou l'educació que, en aquelles terres - a Amèrica, en general - hom donava als fills. El vell concepte del "paterfamilias", avui desaparegut, després de dues guerres mundials, però ben vivent aleshores a Europa; la supeditació de la instrucció i la cultura a l'educació i la disciplina, que eren la característica dels mètodes pedagògics generalment aplicats al Vell Món, tot això era desconegut a Amèrica. Els fills tractaven despectivament de "viejos" els pares, desconeixien llur autoritat, aprenien allò que volien i feien tot el què els venia de gust. I el meu pare no volia per als seus fills aquesta mena d'educació. La decisió del retorn fou tan ràpida com la del viatge. I un bon dia, havent-nos acomiadat dels meus oncles i dels meus cosins, i havent fet una recalada brevíssima a casa dels Mimó, tornàvem a embarcar-nos, aquesta vegada en un transatlàntic francès, el "Champagne", que feia una travessia rapidíssima: l'Havana-Santander, en deu dies, sense escales, naturalment.

Tinc també vagues records d'aquest viatge. Per a estalviar, el meu pare havia pres passatge de tercera, i ens van instal·lar en un cambrot baix de sostre, fètid i ple d'altra gent - vull dir la meva mare i els menuts, compartint el cambrot amb altres dones i mainada - mentre duien el meu pare a un cambrot d'homes. Però aviat va adobar-se la cosa, perquè ens vàrem entendre amb el sobrecàrrec, i ens vàrem instal·lar tots quatre en una cabina de segona. La meva mare estigué marejada tot el viatge, i jo no devia pas arribar a adquirir la franquesa que aconseguia en el "Catalina". Una impressió es destaca, vivament: la de l'entrada a la badia de La Coruña, en plena nit, i voltats de boira, entre el gemec lúgubre i persistent de les sirenes, sempre temerosos de topar amb algun altre vaixell. De La Coruña vàrem anar a Santander, punt final del nostre viatge marítim. I d'allà tinc un altre record, més aviat burlesc, com ho són, vistos de fora, tots els petits drames de la vida quotidiana. El meu pare, que tota la vida fou un fumador empedreït, havia dut de Cuba un bon acopi de tabac: cigarretes, "picadura", cigars de faixa daurada. I el problema era de passar-los per alt a la Duana. Va tenir una idea lluminosa: fer que la meva mare es cosís, a l'interior d'un dels "refajos" que duïen en aquell temps les dames a sota dels vestits i faldilles exteriors, tot de rengles de "cajetillas" de cigarrets. ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ ~~XX~~ Aquesta simple estratagema fou descoberta a l'instant, així que la senyora encarregada d'escorcollar els viatgers del propi sexe va passar les mans pel damunt de la roba de la meva mare. Sort que ella havia tingut la idea d'entaforar-se entre les glasses, flors i altres ornaments del capell que duïa un nombre respectable de cigars, i que els duaners no

tingueren l'acudit d'examinar aquell improbable amagatall. Les modes enganyades i monumentals d'aquell temps tenien, fet i fet, alguna cosa d'utilitat.

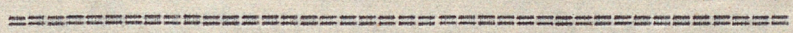
Quan ja ens havíem embarcat en el "Champagne", va rebre's a Cuba una carta del meu oncle, adreçada al seu germà, en la qual pregava que el meu pare tornés i s'avenia a discutir les condicions que abans havia refusat. L'oncle Manuel havia perdut, en aquells mesos, l'únic fill mascle que li quedava - el tifus se l'endugué quan el xicot estava a punt de fer els vint anys. També havia partit peres amb aquell brillant encarregat, i la col.laboració del meu pare li era indispensable en el negoci. Però la carta va arribar massa tard - o nosaltres vàrem embarcar-nos massa aviat, i probablement això influí decisivament en la fortuna familiar. Tanmateix, avenint-se a les condicions que li féu el meu oncle, el meu pare va tornar a la impremta del carrer dels Tallers. Havíem fet un llarg i feixuc viatge per tren, de Santander a Bilbao, i d'aquesta ciutat a Barcelona. Estàvem aixafats, bruts, carregats d'equipatges, sense casa ni mobles, i ens vàrem acollir a casa de la meva àvia, al forn del carrer de Provença.

Però el primer pis del nº 209 estava a punt de desocupar-se, i unes setmanes més tard ja ens hi havíem instal.lat de nou. L'aventura cubana s'havia acabat i repreníem la vida barcelonina.

Aquell mateix any - jo en tenia cinc i mig - vaig ~~anar~~ anar a col.legi.



V.- L'escola, la por i la personalitat.



No crec que hi haguessin dubtes en quant a l'establiment que havia d'inculcar-me ciència i doctrina. Al davant de casa la meva àvia, en la cantonada superior Universitat-Provença, hi havia el "Col.legi La Salle", dirigit, segons resava el rètol de la façana, "por los Hermanos de las Escuelas Cristianas". Aquesta proximitat, junt amb la fama que gaudien els "hermanos" d'ésser bons pedagogs i amb el fet que, per raó de l'origen de la institució, la llengua francesa hi era honorada preferentment, va decidir el meu pare. Als quatre anys, abans del nostre viatge a Cuba, ja hi havia anat. Durant els pocs mesos que vàrem viure a Union de Reyes, vaig perfeccionar les primeres lletres en una escola local que no m'ha deixat cap mena de record. I en tornar a Barcelona, vaig tornar a La Salle, entrant a la novena. Hauria pogut anar al Liceu Poliglota, que ofería els seus prestigis docents a la Rambla de Catalunya, entre Roselló i Córsega, o al Col.legi Sant Miquel, que els Missioners del Sagrat Cor de Maria tenien obert al carrer de Rosselló tocant a Muntaner, o al Liceo Garcia Goy, instal.lat a Balmes-~~Provença~~ València. Però vaig anar a La Salle. Havia estat determinat, d'una vegada per totes, que estudiaria Comerç, i Comerç lliure - és a dir, que no tindria res a veure amb Instituts ni Universitats. I així fou.

El joc dels records és insegur. Acabo de rellegir un article que, amb el títol "Quan jo era petitet..." vaig publicar l'any 1923 a "La Mainada" i en el qual descriu, probablement amb més exactitud, el viatge a Cuba que ha ocupat el capítol anterior. No hi he trobat gaires detalls que hagués oblidat. Però n'hi ha. I em sembla que, fet i fet, no són detalls pròpiament recordats, sinó sentits a explicar pels meus pares. Hi ha, per exemple, una al·lusió a l'escola d'Unión de Reyes, on sembla que la tasca principal que m'era donada consistia a dibuixar nassos i orelles amb carbonet - tasca condemnada al fracàs, per la meua manca total d'aptituds artístiques - i una breu descripció de les joguines mecàniques d'aquells nois francesos, fills dels amos de la fundició del poble.

Hi trobo, també, recollit em penso de la tradició familiar, perpetuada per la meua mare, que no s'estava de repetir les gràcies del seu fill, una afirmació de la meua assimilació completa de l'accent i el lèxic cubà. Fou així que, en tornar a ingressar al Col·legi La Salle parlava exclusivament en castellà - ¿com era possible que en nou mesos hagués oblidat del tot el català, quan a Unión de Reyes el parlaven els meus pares i els meus oncles - però no els meus cosins?. I sembla que una vegada, en tornar de classe, vaig explicar a la meua mare l'entremaliadura d'un company que s'havia enfilat a la tarima del mestre en absència d'aquest, però que en tornar el professor i atrapar-lo allà n'havia estat ignominiosament foragitat. I jo descrivia així ~~l'escena~~ l'escena:

- Y vino el Hermano, lo jaló de la oreja y lo botó...

Tanmateix, i potser ho fa que del 1923 al 1951 han passat vint-i-vuit anys, els meus records dels primers ~~en~~ temps de La Salle són molt escassos. Era un bon deixeble, i àdhuc un curs vaig aconseguir d'ésser el primer del curs, disputant-me aferrissadament aquest honor amb un altre xicot que es deia Rafael de Rafael, i que no he vist mai més. No em recordo tampoc de gaires dels meus companys de classe. De tant en tant en trobo algun i ens saludem de lluny, amb una certa inseguretats en el nom i en la classe on vàrem trobar-nos. Fa un parell d'anys - jo feia molt poc que havia tornat de París - va deturar-me pel carrer de Xuclà un home de la meua edat. No el recordava? Sí, era l'Enric Oliver, que havia vingut a col·legi, a La Salle, amb mi. Jo en tenia un vague record, més que de la fesomia, del nom. Vàrem parlar de quatre coses, i ell va assegurar que havia estat perseguit per la seva actuació durant la nostra guerra. L'endemà mateix, al vespre, quan jo tancava la botiga, va venir-me a veure, em féu sortir i, amb tot misteri, en la penombra del carrer, va explicar-me el seu cas: acabava de rebre un telegrama i havia de facturar cap a València tota la família. Li feien falta seixanta duros i tenia un xec - me'l va ensenyar i tot - que l'endemà mati cobraria. Però els diners eren indispensables aquell mateix vespre. Jo els hi havia de deixar. Si volia, em donaria, en penyora, el xec. O bé, millor encara, em deixava una anella d'or, de segell, que duia, i que va treure's del dit per posar-me a la mà en un gest commovedor. Era un divendres, i jo tenia certes angúnies per al setmanal de l'endemà. Però, fent un esforç, vaig poder arregar dues centes pessetes i vaig donar-les-hi, amb el mateix misteri. Va restar un xic desil·lusionat. ¿D'on treuria la resta? Tanmateix, va agrair-me efusivament el servei. ¿A quina hora obriem, l'endemà?

A les nou? Doncs a un o dos quarts de deu, a tot estirar, ja vindria a tornar-me els diners i a recuperar l'anell, que em forçava a conservar. No cal dir que ni l'endemà ni cap dia més vaig veure el meu condeixeble. La seva fantasia valia, realment, aquells quaranta duros, molt més que l'anell, que va revelar-se, quan al cap d'uns mesos vaig decidir-me a fer-lo examinar per un joier, una obra de bisuteria a base de llautó de baixa qualitat. Ah! vehement, inventiu i ràpid Enric Oliver, que tan bé saberes aprofitar la llunyana amistat d'un company de col·legi retrobat, trenta anys després d'haver-lo conegut!

No, no recordo gaires dels meus condeixebles. Tampoc recordo gaire els professors - els "hermanos", com deïem - llevat d'uns quants: el director, que es deia Casimir, i era molt bondadós - el motiu de "Nas de Llauna" que li era posat pels nois del col·legi no era pas despectiu, ni molt menys; l'"hermano" Pedro, luxemburgués, propens a les interjeccions i als rampells de geni, professor de francès i bon músic, al qual tenia una gran simpatia; l'"hermano" Emilio, conegut generalment pel "Chino", i que després va penjar els hàbits, home sinuós, cruel i refinat - o almenys m'ho semblava així - en els càstigs que imposava; l'"hermano" Basilio, de llarga i negra barba, francès, i que s'havia guanyat, per les mateixes misterioses raons que dictaven els altres motius, el mal nom de "la Pantera"...

Tots aquests, i altres mestres que no puc recordar, com un senyor Eduard, seglar, que no pabria precisar què ens ensenyava, com Mossèn Esteve Caseponce, capellà del Col·legi, feien de La Salle un establiment ni millor ni pitjor que els altres, sotmès a una disciplina bastant estricta i a un horari - vuit hores diàries, amb només els dijous a la tarda i els diumenges i festes d'entre setmana com a lleures - prou extens perquè ens aprofitéssim d'un ensenyament més pràctic que literari. Gramàtica, aritmètica, molt de francès, geografia, història d'Espanya - segons tots els tòpics oficials -, geometria, cal·ligrafia, feien la tossa principal del sistema. El nostre únic contacte amb la literatura eren els "trozos escogidos" que inserien les Gramàtiques castellanes, i en general consistien en faules de Samaniego i alguna poesia de tot repòs. Ningú no ens va parlar mai de Cervantes ni de Calderon, per no dir ja de Ramon Llull o de Verdaguer; àdhuc els grans autors francesos, tot i ésser francès l'Institut i francesos molts dels mestres, ens eren desconeguts, llevat d'algun dels fragments més coneguts de La Fontaine. Ens ensenyaven, això sí, algunes poesies per a recitar, i jo mateix vaig lluir-me en algun repartiment de premis amb la meua declamació: les més sensationals foren aquella oda al "Dos de Mayo" que mai no he sabut de quin autor és, i que comença amb

Oigo, Patria, tu aflicción
y escucho el triste concierto,

i una poesia sobre un "niño huérfano", que no vaig poder recitar, tot i el seu dramatisme, sense esclatar a riure a mitja declamació: al primer rengle dels oients hi havia un nen, de la classe dels petits, que dormia tan de gust, i en una posició tan còmica, que no vaig poder resistir el contrast entre el dramatisme del meu poema i la indiferència del menut. En quant a poesia francesa, vaig aconseguir aprendre'm una "machine" que es diu "Les trois jours de Christophe Colomb" i que és, no menys^{que} de Casimir Delavigne.

Malgrat tot, potser gràcies a la influència de Mossèn Caseponce - no debades aquell ~~rossellonès~~ vallespirenc d'alta còrpora era un actiu folklorista català, autor d'unes rondalles il·lustrades per Junceda i que havia editat el "Foment de pietat Catalana" - alguna engruna de poesia ens arribava. Una poesia vagament mística, barrejada amb himnes sagrats, com el "Tantum Ergo" i l'"O Salutaris" que tan sovint havíem de cantar, o amb d'altres cantúries, més populars, que també ens feien entonar a la capella, en les misses, benediccions del Santíssim i altres cerimònies religioses a les quals assistíem.

L'any 1913 vaig fer la primera Comunió. Les fotos preses aquell dia mostren un brivall de set anys, molt bru, vestit de marinera d'alpaca blanca, amb pantalons curts, rutllat de cabells i amb un gran llaç de moiré blanc al braç dret. Però no puc copsar retrospectivament res del meu estat d'esperit, ni em veig encès d'ardor místic ni assenyalant aquell quinze de maig com "al" dia més feliç de la meva vida". Bé és veritat que, en aquell temps, les primeres comunions tenien molta menys solemnitat que ara, i que la part mundana es reduïa a què l'infant, acompanyat per la mare, visités, en un landó o una simple berlina, els parents més íntims i alguna família amiga. Els regals eren escassos i senzills: molt sovint es limitaven a un parell de pessetes o un duro, en compensació de l'estampa que hom repartia.

No puc, doncs, fixar una data per al desvetllar de la meva religiositat. Sense ésser exaltada, va tenir una època, entre els vuit i els quinze anys, d'una força real. Ja tindré lleure de parlar-ne. Abans, però, havia fet descobertes importants. La primera era la por.

Mai no he estat valent. La foscor i la solitud m'impressionaven, però més, molt més, la presència real d'alguna bestiola voladora o que s'arrossegues per terra. I els terrors del sobrenatural eren vagues, basats en contarelles esgarrifoses, com la del Pere-sense-por, que em feia la meva àvia Annetta, amb aquells bocins de carn que anaven caient per la xemeneia precedits pel basardós: "Ai que caic!". Una altra d'aquestes rondalles de la meva àvia fou improvisada, m'imagino, amb motiu d'alguna lleugera desobediència meva, i explicava com a un xicot que havia fet alguna malesa com la meva se li apareixia un braç fantasmal, deslligat de tot cos, que el colpia. Vaig arrencar en un plor esgarrifat, i la meva mare hagué de confortar-me i de reptar l'àvia per contar-me aquelles coses tan pavoroses. La por neixia també d'algun espectacle: els meus primers records del cinema estan lligats amb la barana del segon pis del teatre Eldorado, i amb una de les primeres versions del "Dr. Jekyll i Mr. Hide", de Steven son: aquella transformació de l'angelical figura del doctor en la màscara horrible del seu esperit malvat turmentà molts dels meus insomnis. Una altra pel·lícula que m'impressionà fou una que representava l'ensorrada d'una mina, i uns obrers que s'hi ofegaven. No sé on la vaig veure ni quan, però devia ésser d'abans que prenguéss el vici tan característic de la nostra època d'anar un cop per setmana al cinema.

La por era present, doncs, i s'organitzava en malsons i en els diversos febrades - xarrampions, varicel·les, reconcs i altres marfugues menors, que aleshores eren lentes i enutjoses - mentre els meus pares em posaven draps amb aigua sedativa al front i mostasses als turmells.

Les pors podien cristal·litzar entorn d'uns fets reals, com el famós procés de l'Enriqueta Martí, de la qual tantes coses contava la brama popular, fins a fer-la esdevenir el tipus complert de l'ogre, del què els castellans en diuen "el saca-mantecas". ¿No ~~en~~ afirmaven que havien trobat a casa seva els ossets no prou destruïts de tants infants? Deien que treia la sang de les criatures que robava - o que li robaven, pel seu compte, uns gitanos - i que la venia per a curar tísics de darrer grau. D'altres deien que la curandera feia untures i aixarops amb ingredients que treia dels tendres cossos. Qualsevol dia hauré de repassar aquella causa cèlebre dels meus anys infantils. Tinc la idea, però, que no se'n va treure pas l'aigua clara. El resultat, per mi, era aquest: hi havien lladres d'infants, assassins d'infants, gent que podia guarir-se a carvi de la sang d'infants innocents.

Les pors podien també prendre peu en afirmacions imprudents que algú feia al meu ~~ente~~ davant. Generalment, era al forn que sentia aquestes històries fantàstiques de cases que "hi surt por", de sistemes màgics per a fer moure els mobles des d'una gran distància, de telepaties i telequinèsies, - què sé jo quins noms que els metapsíquics moderns, tan bescantats pels savis de les Facultats, han donat a tot de fenòmens que ningú no sap del tot si existeixen o no. Una vegada hi hagué algú que va explicar que, per ~~moviments~~ fer saltar taules i cadires i produir sorolls a una casa hi havia unes llums especials, i que si tapàveu les obertures no podien produir-se els fenòmens. D'aleshores ençà, i sense dir-ho a ningú, vaig passar una llarga temporada tancant amb tota cura la finestra de la meua cambra, que donava a un celobert, i per allà al solar del costat, encara per edificar. Un altre requisit essencial era també de mirar, cada vespre i abans d'anar-me'n a dormir, a sota del llit. ¿Esperava potser trobar-hi, arraulit, el clàssic lladre dels contes més puerils? Fa anys, suposo, que els lladres ja no s'amaguen a sota dels llits i jo, seriosament, no podia imaginar-me pas que ningú s'hagués arriscat a venir a robar-nos: a casa no hi havia capitals ni joies que s'ho valguessin, i tothom ho sabia prou. No ho sé; penso que simplement volia convèncer el meu ésser irracional que allò que el raonament assegurava era cert: que a sota del meu llit no hi havia ningú. Però si aquesta por irracional no hagués estat convençuda, no hauria pogut adormir-me tranquil. I era aquesta mateixa por que, durant molts anys, em feia escoltar o llegir amb una esgarrifança aquella història, perpetuada per una cançó popular, de "L'Hostal de la Peira", amb els seus detalls esgarrifosos. No pas tan esgarrifosos, ben cert, que els que havia trobat en les rondalles de Grimm o en "Les Mil i una Nits". Però l'Hostal de la Peira era una cosa familiar, casolana, i aquells lladres que hi anaven a robar eren els mateixos que un dia podien esmunyir-se sota el meu llit.

Més complexa fou la por que s'originà en la meua descoberta de la mort. Quan devia tenir jo, aleshores? Cinc o sis anys. Recordo que a col·legi, en un sermó d'Exercicis, el capellà va parlar-nos de la fatalitat que feia que tots nosaltres, un dia més o menys llunyà, haguéssim de morir. Devia haver-ho sentit a dir d'altres vegades i, com als meus companys aleshores, poc efecte devia fer-me aquella observació. Sí, tothom havia de morir-se: era cosa admesa i sabuda. Però aquella

tarda l'advertiment general va semblar-me que m'anava personalment dirigit. Qui havia de morir, un dia o altre, era jo. I què era JO? Fou en aquell moment que vaig tenir consciència del que ha estat sempre per a mi el més gran misteri de la vida, una simple constatació que per a molts deu ésser la primera paraula de la realitat i la base de totes les afirmacions que poden fer-se: jo era JO. El misteri de la personalitat, de la identitat, se'm va fer present tot d'un cop. ¿Per què era jo i no un altre? ¿Perquè havia de tenir aquella curiosa sensació d'estar ficat a dintre d'un cos, de formar part del cos, d'estar barrejat inextricablement amb la meva carn i la meva sang, i doldre'm quan em feia mal en un dit o en qualsevol recó remot i insignificant del cos, tot tenint la seguretat que allò, aquella fusió completa del cos i d'alguna altra cosa que potser hi havia a dintre, i que era el pensament, s'acabaria un dia, i que aleshores jo hauria mort? Totes aquestes coses se'm presentaren confusament a l'esperit, i vaig arrencar en un plor desconsolat.

Més tard, aquest rumiar l'enigma de la personalitat ha seguit ocupant molts dels instants vagarívols del meu pensament. I hi ha hagut temporades que l'acte d'adormir-me em feia una enorme basarda: aquell moment indecis en què passes de l'ésser tu a ésser un altre - a no ésser, de fet - em semblava una prefiguració de la mort, una mena de mort. I, si hi pensava, el dilatava, l'ajornava, evitava que es produís amb aquell constant treballar del meu pensament. O bé procurava d'estabornir el meu rumiar amb la mecànica d'unes oracions enfervorides, que obraven més com a soporífer que com a vehicles de la Gràcia. La Mort, per a mi, era una cosa real, inevitable, perquè vindria a tallar d'una manera absoluta la meva vida conscient. Les perspectives de continuar aquesta ~~vix~~ ~~na~~ existència, més o menys modificada, però essencialment igual en quant a consciència i personalitat - ¿i per què no en quant a fesomia, si era amb aquella fesomia que JO existia? - en un cel o en algun altre indret d'ultratomba no acabaven tampoc de donar-me tranquil·litat. Era tan difícil, si escoltàveu els predicadors, d'assolir la Salvació! Us retreien mil exemples d'impenitència final, àdhuc de persones que havien passat per sants. Primfilaven el nombre i la gravetat dels pecats que, inadvertidament molt sovint, podies cometre. I, si el Cel us'era negat, el purgatori, amb els seus milions d'anys de turments, - alleujats, potser, per escapularis i indulgències atresorats com en una Caixa d'Estalvis - a el terrible Infern, on cremar per a tota una eternitat, us esperaven com a única alternativa.

La Mort era una certitud. Les altres coses... A dintre meu hi havia una força que rebutjava la idea d'una extinció total, i que volia aferrar-se a totes les prometes de supervivència. Retrobar en un cel acolorit i flonjo la meva mare i el meu pare, els amics, les joguines... Aquest era el consol que em donaven a casa quan, després de la meva descoberta, jo els plantejava els meus terrors. Aviat, però, vaig oblidar-los, o almenys rellegar-los al recambró on dormen, a punt de desvetllar-se en moments de crisi o de feblesa, les velles pors ancestrals.

Però l'enigma de la personalitat no ha deixat mai de plantejar-se. Saber per què sóc JO i com ho sóc. Saber com fou que JO comencés d'existir i quan va produir-se aquest fet miraculós. Pensar que les coses que et passen a tu no passen a ningú més, que la teva experiència és excep-

cional, perquè és teva, i que la dels altres homes no et pot mai ésser comunicada. I saber que de la teva personalitat a la dels altres, que no podràs mai comprovar si és tan complexa, tan misteriosa, tan contradictòria com la teva, ni si es basa en les mateixes reaccions i els mateixos sentiments, no podran mai establir-se uns punts de contacte, uns ponts de relació absoluta. Tenir, tota la vida, la sensació de la vostra essencial solitud. Saber que sou, i que per ser el vostre JO no podreu mai penetrar en el JO dels altres, perquè en un moment donat fallaran les paraules i els esguards i els pobres mitjans d'expressió que us són donats i que, indefectiblement, en l'efusió estètica com en l'abraçada sexual, restareu sol, intrinsecament, irremeiablement SOL.

Potser, fet i fet, si he emprès la redacció d'aquesta autobiografia, és ~~expès~~ per aquest afany de perpetuar-me, de vèncer la Mort inevitable, de fer més duradora, amb una imatge que serà potser més aproximada i exacta que un simple retrat físic, la ~~meva~~ nova personalitat. Tenir fills, plantar arbres, edificar cases, escriure llibres: són formes, al capdavall, d'aquest mateix desig de perpetuació. I redactar la narració de la pròpia vida no és pas segur que sigui el mitjà més eficaç d'aconseguir-la. Prou que m'ho penso.

VI. - El món i els seus espectacles.

=====

L'any 1913 vaig fer la Primera Comunió i ~~l'any~~^{el} 1914 va esclatar la Gran Guerra, la que primer vàrem dir-ne, més modestament, la Guerra Europea. No em recordo gaire de la impressió que va produir l'incident inicial - el crim de Sarajevo - ni les setmanes que van seguir-lo fins a la total conflagració. Només sé que el dia que va produir-se la declaració de guerra a França nosaltres estàvem a casa de la tia Corina, on devia haver-hi reunida tota la família, i que, entremig de l'excitació general, un dels més exaltats francòfils, el cosí del meu pare, Pau Bertran, va assegurar que abans de Nadal la guerra havia d'estar llesta, amb els soldats francesos a Berlín.

Si, els Tasis i els Jacas eren francòfils. En canvi els Marca no n'eren gens. Aquesta divisió, que no va deixar de produir nombroses discussions familiars - suposo que a cada casa devia passar, si fa no fa, la mateixa cosa, - es produïa també a col·legi, on hi havia baixes de professors, degudes a llur mobilització com a soldats francesos, i on els alumnes duïen les preferències - filies i fòbies, va dir-se'n - de llurs famílies respectives. S'havia produït, per altra banda, una divisió automàtica en les preferències pels bel·ligerants, segons la posició política de cadascú. Era valor entès que les dretes dinàstiques, els carlins i una part de la Lliga eren germanòfils; els republicans, la gent liberal i d'esquerra, els catalanistes procedents del P. N. R. eren francòfils. I, entremig, hi havia la zona fluctuant dels que no tenia opinió, i que esperava veure qui guanyava per decidir-se: era una gent que es posava al trau un botonet que deia: "No me hable usted de la guerra".

La Guerra Europea era una cosa present, gràcies a mil coses: als títols dels diaris, que tot just començaven de descobrir el sensacionalisme; a les caricatures de "L'Esquella", que veia a casa del barber, i d'"Iberia"; als articles d'"El Sol" i de "La Publicidad"; a les actualitats cinematogràfiques - "Revista Pathé" o "Actualidades Gaumont" que presentaven al cinema, entre una pel·lícula còmica del ~~èxit~~ famós "Salustiano", un francès que es deia, realment, Prince Rigadin, d'un italià que era presentat com a Polidor, d'un americà que tot just començava a tirar-se pastissos de crema amb els seus companys, i que lluitava un curiós barret folt, un bastonet i un bigoti ridícul, i del més gran de tots, de l'aristocràtic, del finíssim Max Linder (aquesta admiració per Max Linder era, em penso, un reflex del que la meua mare i les meves ties expressaven; però juraria que Charlot va trigar bastant de temps - fins a la "Vida de gos" - a agradar-me) i seguides per una cinta sentimental italiana i per un parell d'episodis dels "serial" americans més famosos...

La influència del cinema deu datar, efectivament, d'aquells anys. Abans del 1914, era un espectacle inferior, propi per a minyones i gent sense cultura. Però aquells anys de guerra, que marquen els inicis del cinema americà, marquen també la difusió d'un vici que és, avui dia, un dels succedanis més reeixits ~~dels~~ ~~estupefaents~~ - comprénent-hi la literatura - i que, arreu del món, lliga a una cadira, durant unes quantes hores setmanals, els homes i dones de totes les races, tots els estats i totes les condicions, absorts per unes aventures fantasmals que es repeteixen, dia darrera dia, sempre iguals i sempre renovades, amb uns personatges fabulosos que hom assegura que existeixen en algun indret. Durant aquella guerra, tot i la imperfecció de les imatges d'actualitats, teníeu la sensació de conèixer amb el Kaiser, amb el President Poincaré, amb Jordi V o Lloyd George, amb els generals i els soldats i els aviadors que assajaven llurs malefics destructors: podíeu xiular-los, aplaudir-los, emocionar-vos amb llurs actes i llurs gests. Descobrir el cinema, com vaig fer jo, cap a l'any 1914, era participar a una aventura col·lectiva que ningú no sabia on ens duria, assistir a la naixença d'un nou vici universal i impunit.

Ja he esmentat aquells dos films que van impressionar la meua imaginació i contribuir a enervar les meves pors. Tinc també ben present una de les primeres vegades que vaig anar, amb les meves cosines, al cinema Iris. Devia acompanyar-nos la meua mare o la meua tia; potser només una minyona, perquè l'Iris, i a general, era un lloc indigne d'una senyora que s'estimés. Hi donaven uns episodis de "La Moneda Rota", un "serial" inacabable i sensacional que convertí en idols de tots els infants de Barcelona uns éssers mítics que es deien, per a nosaltres, "Conde Hugo i Lucile Love (he après més tard que llur nom era Francis Ford i Grace Cunard, i àdhuc m'he commogut veient-los aparèixer alguna vegada, ombres indecises, en pel·lícules més modernes). Hi havia també un altre heroi, en aquella "sèrie" i en altres de posteriors: fou Eddie Polo, que feia prodigis de força i d'heroisme i que només fou desbancat una temporada en la imaginació popular per l'italià Maciste, el de "Cabiria" i "Quo Vadis".

L'Iris Park era el cinema popular per excel·lència, amb el seu carameler

que passejava el càntir de llauna ple d'aigua; l'home que venia xufles, tremusos i cacauets; el pianista que sabia seguir, sense immutar-se a despit dels crits contraposats i de les amenaces concretes, totes les incidències de les pel·lícules, adaptant als moments psicològics dels amors més encesos de la pina Menichelli o el signore Febo Mari les romances sentimentals més en voga, i a les escenes dinàmiques de les sèries americanes tota mena de música de sarsuela o de balls moderns. Al costat de l'Iris hi havia un terreny lliure, on s'havia instal·lat un velòdrom de fusta. Un diumenge a la tarda, amb el meu pare, vaig anar a veure-hi una mena de "corrida" de vedells d'un to burlesc - d'allò que més tard van dir-ne "charlotadas". Hi havia al nostre costat un senyor que s'interessava més per la meva persona que per l'espectacle i que, amb la seva amabilitat apegalosa i insinuant va provocar que el meu pare li digués quatre fàstigs. Aleshores no vaig relacionar, és clar, aquell incident, el qual amb prou feines vaig trobar solta, amb les tendències pederastes. Val a dir que, per ara, és la única vegada que he estat objecte d'aquesta mena d'insinuacions.

El Kursaal, a la Rambla de Catalunya, era un cinema més important (molt més ho era l'Ideal, a la Gran Via, prop del Passeig de Gràcia, però només hi anava els dijous a la tarda, quan estava convidat a dinar a casa la tia Corina; per anar-hi amb els meus pares resultava massa car.) La general devia costar-hi quaranta cèntims, i seixanta la preferència - el doble que a l'Iris. Les pel·lícules hi passaven una setmana abans, i fou allà on vaig veure-hi uns quants episodis de "Los Misterios de Nueva York", amb la seva enigmàtica i esgarrifosa "Mano que Aprieta" i el simpàtic detectiu Justin Clarel, i del primer al darrer dels de "La Màscara de los Dientes Blancos", una altra sèrie que tenia per protagonista la fascinadora Perla Blanca i un detectiu que del primer moment vaig saber que es deia Creighton Hale. Esdevenia un amateur il·lustrat de cinema; coneixia actors i marques - els directors encara eren personatges anònims: hagué d'arribar "Intolerància" i les altres pel·lícules del "Repertorio Dulcinea" per a saber que existia Cecil B. de Mille o Thomas H. Ince. Les pel·lícules italianes m'avorrien; les franceses no tant, sobretot les de Suzanne Grandais i Max Linder; les americanes m'apassionaven, i vaig assistir extasiat als debuts de Mary Pickford, Margaret Clark i Mabel Normand, les ingènues típiques, de Wallace Reid i Charles Ray, els galants tímids i bons xicots, de William S. Hart i Douglas Fairbanks, els herois americans per excel·lència.

Tenia les meves preferències, i les manifestava en converses a casa i a col·legi, però m'ho empassava tot: drames adaptats de Sardou per a lluitament de Lydia Borelli o Francesca Bertini; fantasies pseudo-poètiques o pseudo-històriques dels italians i els francesos; films còmics de Ben Turpin, Fatty i altres herois de la "Keystone"; sèries absurdes i inacabables, que es deien "En las garras del león" o "¿Quién es el número 13?". El cinema m'havia pres, com havia pres tots els infants de la meva generació, i els homes i dones de la generació anterior - però d'aquesta, alguns es resistiren un quant temps: el teatre era, asseguraven, una cosa massa superior per a ésser comparada a la simple atracció de barraca de fira que era el cinematògraf.

Si, el cinema era una finestra a l'ample món, una presa de contacte amb els drames humans i els conflictes de les nacions. Però n'hi havia d'altres. M'esforço a reconstruir la meua vida d'aleshores, aquells anys que van dels sis als dotze, i van sortint, deslligades, les impressions. La nostra família feia una vida típicament de classe mitja. El meu pare, quan jo em planyia de l'avorriment dels diumenges, em ponderava l'austeritat de les seves festes pretèrites.

- Anàvem a veure els "barcos" i prou. I si compràvem cinc cèntims de cacauets, ja havíem fet un extraordinari.

Què feia jo, en canvi, els diumenges? Una de les coses que omplia més, sobretot a l'estiu, els nostres lleures, eren les excursions a Vallvidrera. La Font dels Pins, al costat del pantà, o la de la Budallera, o la de la Teula, eren les fites preferides de les nostres sortides. Recordo la sensació d'humitat i de perill que em produïa un viatge en el "Mina-Grott", aquell extraordinari ferrocarril subterrani que travessava mitja muntanya i que, no sé perquè, fou tancat ja fa més de trenta anys. I els gronxadors de la Font dels Pins, i les aigües verdoses del pantà, eixut tan sovint, i els fogons on es coïen arrossos i costellades. Tots de retrats esgrogueïts perpetuaven aquestes sortides, en les quals ens acompanyaven oncles i cosins, o amics tan íntims com els Escardó.

Hi ha un episodi pueril d'una d'aquestes sortides, que devia impressionar-me tant que vaig creure indispensable de registrar-la en un intent de memòries que vaig començar, en plena adolescència, i que ara són per a mi com un document psicològic ben curiós. El reproduiré, amb la seva particular sintaxi, tan típica de l'època (1924) que vaig escriure-ho: "Un diumenge, doncs, que feia el que podríem dir-ne "el gosset", anant endavant i endarrera, sense motiu justificat, per una dreuera costeruda i fins aleshores inexplorada - ho juraria, - vaig posar-me a davallar corrents i a dues passes de baix, una pedra em féu caure allargat. En recollir-me, no gaire satisfet, el meu pare, vàrem veure a un metre davant nostre, amagat pel bardisser, un negre pou profundíssim i sense marge. Ja em veia jo caient per aquell forat tremebund, i us asseguro que la por del què em podia passar sobrepujà de molt la molèstia de la caiguda." Això passava, suposo, pels volts de la Font de la Budallera, fresc recó on unes taules i bancs de ciment facilitaven extraordinàriament la comoditat de les berenades.

De vegades + en diades assenyalades, com el sant del meu pare - l'excursió consistia, principalment, en anar a dinar a la fonda, a can Baldiró o a l'Hotel Buenos Aires, i la possibilitat de menjar com a postres un d'aquells biscuits-glacés de forma curiosa i variada que hi servien contribuïa en gran manera a l'excitació innegable que em donava el simple fet ~~de menjar~~ de l'àpat. El record més suntuós d'aquestes festes gastronòmiques té com a marc un d'aquells menjadors particulars, amb llumets i pantalletes de seda a les parets i al damunt de la taula, de can Martin, al davant del Liceu.

Anar a menjar un gran arròs a can Baldiró o uns canelons sensacio-

nals al Restaurant Martin tenia més valor pel fet que, en general, a casa vivíem modestament, per no dir amb frugalitat. Durant molt de temps, les postres foren considerades un luxe reservat només als dies de festa - el tortell de crema i pasta fullada, d'una pesseta, que comprava el meu pare a can Vallès, a la Rambla de Catalunya; a tot estirar, un "palo" de nata, tot vernissat de caramel, per barba. Vàrem trigar molts anys a tenir postres diàries. I aleshores era el meu pare, indefectiblement, qui els comprava, al migdia, en tornar de la botiga, a l'adroguer de la cantonada. El cafè fou un altre luxe interdit. Devia tenir quinze o setze anys quan vaig prendre'n per primer cop.

En canvi, anàvem bastant sovint al teatre. Suposo que ho feia el preu extraordinàriament econòmic de les primeres sessions al "Palau de la Il·lusió", de la Gran Via, i que, demés, el meu pare fos amic de l'empresari. En innumbrables tardes de diumenge vaig iniciar-me en aquella barraca de fusta a les belleses de la sarsuela espanyola, i vaig perfeccionar aquest coneixement en unes temporades que feia en Santpere, amb tot de segones figures del gènere líric, a la "Sala Imperi", un altre local desaparegut, on també vaig veure sumptuosos espectacles de varietats, amb la Raquel Meller, la Tortola València, i una ballarina que jo vaig trobar fabulosa i que, de molt menut, havia batejat "la nena dels llums": Loie Fuller, ^{o una altra que era una noia que feia (aquí que)} amb les seves danses acolorides per tot de reflectors que la convertien en una resplendent papallona.

Més tard, vàrem avesar-nos d'anar cada diumenge a la tarda al Coliseu Pompeia. Una companyia de "vers" hi alternava les obres catalanes i castellanes, i fou allà on vaig descobrir aquest teatre especial de tardes dominicals que es perpetua a través de mil societats i cooperatives, i que té en les comèdies i drames de Pitarra un repertori de tot repòs. Una tarda, em recordo, varen donar-nos, en una sola sessió, el drama històric en castellà "La Campana de l'Almudaina", i la seva paròdia, "L'Esquella de la Torratxa", que deu ésser una de les pedres bàsiques de la fundació del teatre català. El drama romàntic va fer-me plorar i la ~~ferse~~ gatada ~~moderna~~ ^(de Pitarra) em féu riure.

Però tot això passava mentre a casa només èrem dos germans. Els quatre anys que jo duia de més a la meva germana, tot i donar-me una autoritat indiscutida, no establien una distància massa gran per a separar-nos en diversions i sortides. Quan va néixer la segona noia la cosa va canviar. Jo tenia ja dotze anys, i estar lligats amb una criatura petita imposava als meus pares certes limitacions que es feien difícilment compatibles amb les exigències que jo mostrava d'una diversió autèntica. El Parthenon, un local que hi havia al carrer de Balmes, i que després d'haver estat centre catòlic infeudat als pares Pauls s'havia laicitzat i esdevingut entitat "benèfic-social", va acollir-nos. El meu pare podia fer-hi còmodament el "tresillo", i la meva mare, amb els tres fills, veia comèdia, instal·lada no diré còmodament - perquè la comoditat no era pas una de les característiques de la sala - però sí familiarment, en una llotja. I al Parthenon sí que vaig perfeccionar la meva cultura teatral amb tot el repertori antic i modern a l'abast dels "aficionats".

Espectacles del món... Divertits o dramàtics, però sempre plens

d'interès i d'alliçonament per al col·legial que era jo. Emocionant en alt grau fou l'episodi de la passa de tifus, l'any 1914. A casa ens en vàrem salvar, però tot de parents i coneguts van allitar-se i més d'un hi va caure, com una cosina germana meva. Per no emmalaltir, ens posaven càmbora en una bosseta i havíem de beure - record embafador - aigua bullida en la qual hi havia sempre una rodanxa de llimona.

Una altra emoció, però de la qual vaig ~~endevinar~~ haver d'endevinar, a través dels mots encoberts i de les explicacions a mitges que em donà la meva mare, tot l'abast, fou la que provocà a la família la tràgica aventura d'una altra cosina germana, que es deia també Conxita, com la que havia mort del tifus. (La meva àvia tenia per norma invariable de posar a totes les nétes i nebodes que apadrinava el seu propi nom; si eren nois, no cal dir que havien d'ésser batejats Antoni; costà Déu i ajuda a la meva mare resistir-se a aquesta imposició, perquè la Mamà Conxa era la meva padrina, i aquell nom de Rafael li semblava una mena d'instrús intrusió en una honrada família sitgetana, consagrada tradicionalment als noms de tot repòs.) Aquesta altra cosina Conxita devia tenir deu anys més que jo; era una xicoteta vistosa i - pel que jo en recordo - bonica. Treballava en una botiga i sembla que el propietari va convèncer-la que havia de fugir amb ell. Era un home casat, que havia fet fallida o estava a punt de fer-ne, i la decisió de la meva cosina causà la consternació natural a casa seva i a tota la família. La severitat moral de la meva àvia tingué ample camp per a espargir-se, contra la benevolència implícita de la seva jove, la mare de la fugitiva. No sé quines coses devien complicar el drama, però la cosa certa és que la meva cosina, poc temps després, va llançar-se daltabaix del balcó del pis on s'estava. Ja he dit que vaig anar reconstruint i endevinant l'aventura tràgica; vaig deduir-ne que la responsabilitat d'aquella mort requeia a mitges damunt del seductor i de la família de la noia, que amb tanta severitat havia acollit el seu cop de cap. Avui m'imagino que la realitat devia ésser molt menys simple, i que tots els protagonistes de la tragèdia devien tenir les seves raons vàlides - com les tenen els personatges que fan que les ~~tragedies~~ obres de Sòfocles arribin, d'una manera fatal al seu punt màxim d'horror.

Perquè la vida m'anava duent ensenyaments, i jo els interpreta-va segons les meves intuïcions, sovint a contra-sentit. Vaig tenir, em penso, la noció que els fills venien al món amb dolor per a la mare quan una veïna va tenir un part tan difícil que en va morir. Durant dos o tres dies vaig sentir, més o menys ofegats pel tràfec del carrer, els xiscles i els gemecs d'aquella dona. I això va esperonar les meves curiositats de cara als enigmes de la reproducció.

Però l'espectacle potser més impressionant de la meva infantesa fou un incendi. Sempre ho recordaré. La meva mare estava tocant el piano, i després de les seves peces preferides - Moraima, la gavota "Stéphanie", la carta de "Gigantes y Cabezudos", - va atacar aquella inefable "Plegaria de una virgen", grata a totes les ments de música de la seva època. No sé com, jo vaig obrir la finestra. I una resplendor enorme, vermella, envaïa el cel nocturn. A través dels solars per

edificar - això havia de passar abans del 1917, perquè aquell any van alçar la casa del costat, la que havia d'ocupar el llit eixut de la Riera d'en Malla - vàrem veure com cremava el "Cine Cupido", que ocupava la cantonada dels carrers de la Universitat i d'Indústria. Vaig presenciar consternat aquella catàstrofe: per mi, aquell local, que ja no servia per a espectacles, era una cosa real, posat que hi havia assistit a funcions de teatre i a sessions de cinema. I ara el foc anava destruint-ho, mentre sonaven encara a la meva orella les notes de la ingènua i llagrimosa "Plegaria de una Virgen". Durant molts anys, la impressió de l'incendi anà lligada a aquella romança, i mai no he trobat més eloquent i apropiada al cas la més descriptiva de les músiques, com ~~aquella~~ les cadències de la melodia predilecta de la meva mare.

=====

VII. - Literatura infantil

=====

¿Quants anys devia tenir quan vaig llegir el primer "Patufet"? No ho sé, però no devien passar de cinc o sis. Encara me'n recordo, i no em costaria gaire de precisar-ne la data exacta. Havia estat malalt una d'aquelles breus febrades que es guarien amb uns papers de calomelans i uns draps d'aigua sedativa al front. I aquell ja era el dia de la convalescència. Inefable sensació d'estar ja bo, però de saber-te vetllat, atès, satisfet en els teus petits capricis! Al migdia, el menú era segur: sopa de tapioca, un quart de gallina, una mica de composta. El berenar havia d'ésser una torrada amb oli i sal. Al sopar, després de la tapioca, venia una llússera bullida i amanida.

Al costat d'aquests petits requisits gastronòmics hi havia les altres tres compensacions. Mentre estava malalt, i sobretot en els dies que ja seia al llit, esperant d'aixecar-me i comprovar que les cames em feien figa, el meu pare havia de dur-me "alguna cosa". I, aquell dia, que era un dijous, la cosa fou el número d'"En Patufet". Devia ésser el primer paper escrit en català que em queia als dits, i encara tinc present el dibuix d'en Junceda que il·lustrava el fulletó: era el detectiu Bolavà enfilat a dalt d'un camell, en un fantasiós viatge professional "al país dels xinos". D'ençà d'aleshores, el "Patufet" no va faltar-me mai. Com tants d'altres homes de la meva generació - i potser de la següent i tot - vaig aprendre el català a les novel·les i contes de la revista infantil que feien els Bagañà i Cornet, en aquella botigueta estreta del carrer de la Riera del Pi, tocant a la Rambla. I, sobretot, en les obres de Josep Maria Folch i Torres. La meva època - vull dir dels sis als catorze anys, que ja vaig desinteressar-me totalment del "patufet" - va ésser la bona època d'en Folch. El dia que hom vulgui jutjar equitativament l'autor de "La Ventafocs" s'haurà de posar l'accent damunt tres coses: les seves primeres novel·les per a "grans", com "Aigua avall", "Joan Endal" i "L'ànima en camí"; el seu teatre per a infants que, amb totes les seves ingenuïtats, creava un

gènere a casa nostra, i encara no ha estat superat, i la bona dotzena de novel·les d'humor i aventura publicades entre el 1910 i el 1920 al Patufet. L'ur reedició - quan és autoritzada, perquè prou saben els censors que aquells llibres són dels més perillosos per a llurs objectius a Catalunya - ha permès de redescobrir-los i de valorar-los, però bé que, al costat del "Massagran" i de "La família del Capità Delmar" manca encara la gràcia del "Pere Violet", del "Bolavà" o del "Cavaller Nasroent".

No sé si fou, doncs, amb aquell número del "Patufet" que vaig rebre el primer estímulo literari. Estic segur, però, que si més endavant, a despit de l'ensenyament en ~~castellà~~ castellà, vaig posar-me a escriure alguna cosa en la nostra llengua, ho dec a la llavor que, aquella tarda de convalescència, va deixar al meu esperit el primer setmanari que llegia en català. ~~Els Escardó, els fills dels~~

El món dels llibres aviat m'absorbia. De bona hora va començar la meua voracitat intel·lectual. La biblioteca de casa era migrada, per no dir inexistent: la composaven uns rengles de volums vermells, de la col·lecció de novel·les traduïdes del francès de la casa Tasso. Però Balzac, Dumas pare i fill i Victor Hugo m'eren tàcitament interdits, almenys en aquella edició. Hi havia també algun volum desaparellat de l'edició popular de les obres de Jacint Verdaguer, i aviat vaig empassar-me, meravellat, "L'Atlàntida" i "Canigó". Vaig trigar uns quants anys, en canvi, a descobrir els altres aspectes del geni vergaquerí.

La meua passió per la lectura era tan evident, que el meu pare comprengué que el millor regal que podia fer-se'm, pel meu Sant o pels Reis, era un paquet de llibres. Els de premi que em regalaven a col·legi, al repartiment de premis final del curs, eren devorats, àdhuc quan consistien en obres pietoses i ensopides editades per can Mame, de Tours. Recordo, però, uns "Hijos del Capitán Nemo", inspirats evidentment en Jules Verne, i que, de retruc, van fer-me descobrir, a la biblioteca de casa el meu oncle Vias, les obres completes del novel·lista francès, i engrescar-me amb "La illa misteriosa" o "La volta al món en vuitanta dies".

Els llibres s'arregleraven poc a poc a la meua petita biblioteca. Els nois Escardó, els fills dels propietaris de la casa on hi havia el forn de la iaia, m'havien deixat els primers volums de la Biblioteca Patufet: "El gegant dels aires", "Per les terres roges" i "De quan parlaven les bèsties", i jo vaig anar adquirint, fent relligar els fulletons del setmanari, o convencent la meua mare que els comprés a can Bagañà, els altres llibres de Josep M. Folch i Torres. Els dibuixos dramàtics i embarbussats de Llaverias, el grafisme cenyit i elegant de Junceda, encarnaven per a la meua imaginació aquells personatges fabulosos d'aventures sensacionals. Val a dir, però, que el sentimentalisme de les "Pàgines Viscudes" se'm feia aviat empalagós, i que vaig resistir sense cap mena de contagi l'onada universal del pomellisme - aquella esponerosa florida de "Pomells de Joventut" que

tanta popularitat havien de donar a Folch i Torres. I quan aquest es posà a conrear la novel·la rosa amb les dotzenes de volums de la Biblioteca Gentil, vaig abandonar-lo francament a la meva germana i a la meva mare, devotes d'aquesta mena de literatura. Les novel·listes franceses de més repòs - descobertes a les pàgines del "Blanco y Negro", que no mancava mai a casa, i a les edicions del "Hogar y la Moda" - esdevenien els clàssics de la meva mare. "Le maître des Forges" o, més exactament, "Felipe Derblay", de Georges Ohnet, semblava el parangó del gènere. Una novel·la de Guy Chantepleure, i "La Pimpinela Escarlata", en un volumet de la casa Nelson, completaren la trilogia de les obres dignes d'ésser llegides, rellegides i recomanades a totes les amistats. Jo em resistia a encomanarme aquests gustos de la meva mare, però no vaig poder-me estar de llegir, al meu torn, aquestes i altres obres mestres del gènere rosat. La Baronesa d'Orczy, tanmateix, va conquistar el meu entusiasme; amb Champol, Maryan o Jean de la Brète no vaig arribar a cap engrescament.

Les vacances d'estiu eren per mi el temps més propici a les lectures. Una vegada, en una de les expansions desordenades que preniem nom, al col·legi, d'"educació física", vaig tenir un petit accident. Era aquella prova de força que consisteix a fer estirar una llarga corda per dos equips de vuit o deu xicots, acuradament triats per a equilibrar les dues potències. Es veu que aquell dia l'equip on jo figurava era d'una inusitada feblesa, perquè aviat va ésser arrossegat per l'estirada dels contraris. Jo estava a un dels primers llocs de la corda i, en cedir la nostra tensió, vaig caure de costat a terra. La meva cama esquerra va fregar-se pels còdols i la pols uns metres, i em vaig fer una considerable pelada. La cosa en si no havia de tenir cap importància, però la ferida va infectar-se - en aquell temps no es parlava gaire del tètanos, i afortunadament per mi no fou pas tètanos el que vaig ~~haver~~ agafar - i vaig tenir unes erupcions que em deixaren immobilitzat a casa, amb la cama estirada, una bona temporada. La vaig aprofitar per a llegir algun d'aquells gruixuts i sumptuosos volums de la "Biblioteca perla", de la casa Calleja: el Robinson Crusoe, els contes de Grimm, d'Andersen i del canonge Schmidt, el Don Quixot il·lustrat per Méndez Bringa i àdhuc obres tan indigestes com "Las veladas de la Quinta" de Mme. de Genlis i "Las tardes de la Granja", de Ducray-Dumenil.

D'ençà que el meu oncle Manuel, vidu inconsolable que es tornava a casar ben aviat amb una vidua castellana carregada amb tres filles, havia emprès una lenta però segura empenta de prosperitat, ~~h~~ anava a estiuemar amb la família. Era tradicional que, ni que fos per quinze dies, jo fos convidat a participar en aquestes vacances. Així, jo havia conegut les fonts d'aigua bullenta de Caldes de Montbui, perquè fou tradicional que el meu oncle hi anés a fer una cura contra el reumatisme; vaig anar també dos o tres estius a Tona, on alternava, sota la vigilància a rauxes de la mamà Conxa, i junt amb la meva cosina Conxita, que tenia la meva mateixa edat, l'aigua pudenta del balneari Codina amb la salada i fresquíssima de can Roque-

tes. Per anar a Tona calia baixar a l'estació de Balenyà i allà agafar la inevitable tartana. Però al poble començava d'haver-hi una important "colònia" i els balls i les funcions teatrals apuntaven amb timidesa entre la gatzara dels infants i les xafarderies de les senyores grans. Jo no entrava, ni de molt, en el sector de joventut propici a la vida de colònia, i no sempre trobava companys adients per a les meves aventures i els meus jocs. Però sempre hi havia algun llibre interessant: fou a Tona on vaig descobrir la poesia "filosòfica" de Campoamor i de Bartrina. Les "Doloras y Humoradas", així com el volum "Algo", amb il·lustracions i tot, que editava l'Antoni Lòpez, de "L'Esquella", van impressionar-me molt. El meu pare també tenia una especial predilecció per allò de

"si quieres ser feliz, como me dices,
no analices, muchacho, no analices",

i per altres manifestacions d'un escepticisme bastant pedestre del ~~meu~~ malaguanyat poeta reusenc. I ja he apuntat el cas que feia dels versos de Campoamor i, sobretot, d'aquell inefable "El Tren Expreso".

Hi hagué un any que, no sé per quines raons, Tona fou abandonat com a indret propici per a les vacances, i el meu oncle llogà una casa a Arenys de Mar. Vaig ésser-hi convidat dos o tres estius, i el meu geni una mica esquerp m'hi empenyia a llargues passejades, Riera amunt, fins a Arenys de Munt, o carretera enllà, fins a passar la foradada que desembocava a la platja de Caldetes. Les històries de rierades, amb aquella onada terrible, que de vegades arribava a l'alçada d'un primer pis de les cases de la Riera, - que tenien les portes afiançades amb batiports - i que sempre s'enduien algun cap de bestiar i fins i tot alguna persona ~~distracta~~ sorpresa per l'aigua - m'impressionaven, i sempre estava amb l'ai al cor i l'esperança de presenciar un d'aquells desastres. La platja, bastant reduïda, acollia tots els matins els banyistes de la colònia. Jo havia descobert que els banys de mar em produïen un enfredoriment molt suspecte, amb tremolins i tot, i havia renunciat a ficar-me a l'aigua. En realitat, era que no sabia nedar i em feia por d'ofegar-me en aquella platja que de seguida s'enfonsava. I com que a llevant hi havia la fàbrica de tints dels Riera, que abocava al mar les seves aigües residuals, i a ponent la claveguera del poble, hi havia el risc freqüent de sortir del bany tenyit de vermell o blau, quan no havies nedat entre una capa de detritus orgànics de totes menes.

La vida de "colònia", incipient a Tona, començava de tenir una activitat molt més completa a Arenys de Mar. El prototipus de les colònies, és clar, era la de Caldetes, amb el seu sumptuós "Casino Colón", el Passeig dels Anglesos i els pins d'Estrac, cantats per Joan Maragall. Però a Arenys, tot i la tremolor d'uns llums de gas i el repertori exigü del piano de maneta del Casino Lloveras, la joventut alternava molt intensament, i les festes no mancaven. El "clou" era el ball de "trajes" amb "cotillón" a la Franja avícola dels Castelló, i jo hi assistia, meravellat, acompanyant les meves cosines - o cosinastres, ja que eren fillastres del meu oncle - i ~~assistia~~ escoltant,